

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

NIKA HOELCL

MENTOR: DOC. DR. SAMO UHAN

**VREDNOTENJE POLOŽAJA ŽENSKE V SLOVENIJI
(MEDČASOVNA ANALIZA NA PODATKIH PROJEKTA
SLOVENSKO JAVNO MNENJE)**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

KAZALO

1. UVOD -----	4
1. 1. Metodološki okvir -----	5
1. 1. 1. Predmet raziskave -----	5
1. 1. 2. Raziskovalni cilj naloge-----	5
1. 1. 3. Delovne hipoteze -----	6
1. 1. 4. Izbira spremenljivk -----	7
1. 1. 5. Potek analize podatkov-----	9
1. 1. 6. Opredelitev ključnih pojmov -----	9
2. VREDNOTENJE POLOŽAJA ŽENSKE -----	13
2.1. Ženska v zahodni miselni tradiciji -----	13
2. 2. Ženska skozi zgodovino -----	17
2. 2. 1. Položaj ženske v predindustrijski družbi -----	17
2. 2. 2. Ženska in industrializacija-----	19
2. 2. 2. 1. Ženska v meščanski družini -----	19
2. 2. 2. 2. Ženska v delavski družini -----	21
2. 3. Ženska v 20. stoletju -----	23
2. 3. 1. Položaj žensk v Sloveniji -----	24
3. MIT O MATERINSTVU -----	29
3. 1. Materinstvo kot poslanstvo ženske -----	29
3. 1. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM -----	33
3. 2. Očetovstvo kot poslanstvo moškega -----	36
3. 2. 1. Analiza podatkov SJM -----	37
3. 3. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM -----	38
3. 4. Otrok kot pogoj za uspešen zakon -----	39
3. 4. 1. Medčasovna analiza podatkov -----	39
3. 5. Prisotnost matere in očeta kot edini pogoj za uspešen razvoj otroka -----	40
3. 5. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM -----	41
4. REPRODUKTIVNA IZBIRA -----	44
4. 1. Pravica ženske do splava -----	45
4. 1. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM -----	46

5. ZAPOSLENOST MATER -----	48
5. 1. Vrednotenje gospodinskega nasproti plačanemu delu -----	48
5. 1. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM -----	48
5. 2. Ženska kot mati in delavka -----	50
5. 2. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM -----	51
6. ZAKLJUČEK -----	53
LITERATURA -----	59
1. Samostojne publikacije -----	59
2. Članki v revijah oziroma zbornikih -----	60
3. Ostali viri -----	62
PRILOGA A: REKODIRANJE UPORABLJENIH SPREMENLJIVK -----	63

1. UVOD

V času po osamosvojitvi Slovenije je bila družba (in vsi njeni mikro nivoji) podvržena korenitim spremembam tranzicijskega obdobja. Analiza ženske, družinske in problematike razmerij med spoloma je po mojem mnenju zelo primerna za prikaz stanja družbe in odraz sprememb v vrednotnih orientacijah ljudi. Seveda ne gre pripisati trendov spreminjanja v vrednotnih orientacijah ljudi le političnemu dogajanju, demokraciji in procesu tranzicije, temveč tudi dvigu stopnje modernizacije in spreminjanju načina življenja ljudi, večjemu vrednotenju potreb posameznika, težnji po individualizaciji, enakosti med spoloma itn.

Dejstvo je, da je modernizacija omajala trdnost in tradicionalnost nuklearne družine in nadomestila to zgodovinsko splošno sprejeto obliko družine s široko paletto različnih družinskih oblik. Moje zanimanje je bilo usmerjeno v stopnjo sprejemanja teh novosti znotraj slovenske javnosti. Prav tako me je zanimalo, kako se slovenska javnost odziva (v smislu sprememb vrednotnih orientacij) na situacijo, ki je prisotna v Sloveniji in sicer na: zmanjševanje povprečnega števila članov in članic gospodinjstev, naraščanje števila otrok rojenih izven zakonske zveze, zviševanje povprečne starosti matere ob otrokovem rojstvu ter ob rojstvu prvega otroka, upad števila porok. Moj namen je bil, s pomočjo analize podatkov Slovenskega javnega mnenja (v nadaljevanju SJM), ugotoviti katere skupine ljudi so bolj oziroma manj podvržene spremembam v vrednotenju družine in starševstva.

Naloga sem se lotila tako, da sem zaradi boljšega razumevanja te tematike najprej raziskala zgodovinsko ozadje družine ter njeno vlogo znotraj različnih razvojnih obdobj. Osredotočila sem se predvsem na žensko vlogo znotraj teh različnih zgodovinskih tipov družin. Pri tem mi je bila v veliko pomoč socialna zgodovina družine in mnenja različnih mislecev zahodne miselne tradicije. Žal sem se zaradi zelo obsežne tematike morala osredotočiti na evropsko dojetje zgodovine ženske pozicije v družbi in družini.

Analizirala sem tudi podatke raziskav SJM od osamosvojitve Slovenije dalje. Rdeča nit zanimanja je vrednotenje ženske kot matere, s katero sem se ukvarjala v celotni nalogi.

Vprašanja, ki se navezujejo na vrednotenje materinstva in otrok, in so med seboj primerljiva, se pojavljajo v raziskavah SJM le po letu 1991, tako da je bila primerjava z obdobjem pred samostojno Slovenijo žal nemogoča. Rezultati raziskave SJM omogočajo sklepanje o vrednotnih usmeritvah celotne populacije, saj raziskava meri stališča Slovencev na reprezentativnem vzorcu.

1. 1. Metodološki okvir

1. 1. 1. Predmet raziskave

Predmet raziskave je položaj ženske v zgodovini in njen odnos do zasebnega in javnega. Predvsem pa je predmet raziskave položaj ženske, matere, gospodinje, delavke v Sloveniji, od osamosvojitve Slovenije do danes, v odnosu do moškega, otroka, gospodinjskega in plačanega dela.

1. 1. 2. Raziskovalni cilj naloge

Cilj raziskave je bil ugotoviti, kakšna so stališča SJM-ja do ženske in njenega mesta v družbi in družini. Moj namen je bil ugotoviti ali so prebivalci Slovenije tradicionalno usmerjeni oziroma ali je Slovenija moškosrediščna družba. Zanimalo me je ali Slovenci postavljajo enačaj med žensko in materjo, moškim in očetom. Z analizo podatkov sem želela pridobiti rezultate, ki se tičejo vrednotenja zaposlenih mater in vpliva zaposlenosti na razvoj otrok. Moj namen je bil tudi izpostaviti različna dojetanja ljudi zaradi razlik v starosti, izobrazbi, zakonskem stanu in vernosti. Predvsem so me zanimala razlikovanja med stališči do ženske problematike s strani moških in žensk.

1. 1. 3. Delovne hipoteze

Generalna hipoteza

V zadnjem desetletju je v Sloveniji prisoten pojav repatriarhalizacije. V Sloveniji je še vedno prisotna tradicionalna prednostna obravnava moškega in le-ta se skozi leta krepi. Položaj ženske in moškega, kljub zakonskim izenačitvam, ni enakovreden, saj se vloga moškega povezuje z vlogo oskrbovalca družine in sfero javnega, ženski pa se pripisuje vloga matere in gospodinje. V Sloveniji je vkoreninjena ideja o ženski, ki je izpopolnjena le v primeru, če je mati. Znotraj slovenskega prostora prevladuje mnenje, da je otroku omogočen zdrav razvoj le ob prisotnosti obeh staršev.

Razčlenjujoče hipoteze

➤ **Hipoteza 1**

Materinstvo kot poslanstvo vsake ženske. Osrednja praksa, ki oblikuje slovensko družino, je materinstvo. Redukcija ženske na vlogo matere je pokazatelj patriarhalne družbe.

➤ **Hipoteza 2**

Očetovstvo kot poslanstvo vsakega moškega. Moški izpopolni svoje življenje le če ima potomce.

➤ **Hipoteza 3**

Stališča žensk o ženski problematiki se bistveno razlikujejo od stališč moških. (Spol vpliva na vrednotenje položaja mater.) Ženske zaznavajo svoj manjvreden položaj in se s svojimi stališči upirajo tradicionalnim pogledom glede nasprotovanja zaposlenosti mater, nujnosti materinstva, določujoči gospodinski vlogi itn.

➤ **Hipoteza 4**

Vpliv starosti do stališč o položaju žensk. Toleranca do ženskih pravic se starostjo niža.

➤ **Hipoteza 5**

Vpliv izobrazbe do stališč o položaju žensk. Manj izobraženi niso nagnjeni k spremembi vrednotenja tradicionalne vloge ženske.

➤ **Hipoteza 6**

Stališča poročenih do ženske problematike se bistveno razlikujejo od stališč tistih, ki živijo sami. Poročeni so v svojih stališčih manj tolerantni do položaja žensk in njihove emancipacije.

➤ **Hipoteza 7**

Stališča vernih do ženske problematike se bistveno razlikujejo od stališč nevernih. Stališča vernih do položaja žensk so tradicionalna in spodbujajo pojav repatrarhalizacije v Sloveniji.

1. 1. 4. Izbira spremenljivk

Pri izbiri spremenljivk sem pazila, da bi vsebina odvisnih spremenljivk čimbolj ustrezala ciljem moje raziskave. Prav tako je bil izbor odvisen od ponovljivosti identičnih odvisnih spremenljivk in možnosti ustreznega rekodiranja, ki je nujno potreben za mojo nalogo.¹ Rekodiranje spremenljivk je omogočilo primerjavo podatkov skozi različna leta in določevanje trendov spreminjanja stališč respondentov.

Izbir neodvisnih spremenljivk:

- **Spol (SPOL):** spremenljivko sem izbrala zaradi predpostavke, da spol ključno vpliva na vrednotenje žensk.

¹ Spremenljivke 'Delovna aktivnost' oziroma 'Zaposlenost' nisem izbrala zaradi premajhnega vzorca gospodinj zajetih v raziskavo. Kategorije gospodinja, ki je bila edina, ki bi me utegnila zanimati, namreč ni združljiva s katero koli drugo kategorijo in zato tudi premajhna, da bi bila reprezentativna za celotno populacijo.

- **Starost (STAR):** spremenljivko sem izbrala z namenom, da ugotovim njen vpliv na vrednotenje žensk. Razdeljena je na štiri starostne razrede. V prvi razred sem uvrstila ljudi, ki imajo 25 in manj let, v drugi tiste od 26 do 40 let. V tretjem so ljudje stari od 41 do 60 let, v četrtem pa starejši od 61 let.
- **Izobrazba (IZOB):** spremenljivko sem izbrala z namenom, da ugotovim vpliv izobrazbe na vrednotenje žensk. Razdeljena je na štiri razrede: osnovna izobrazba, poklicna, srednja izobrazba in višja ali visoka izobrazba.
- **Zakonski stan (POROKA):** spremenljivko sem izbrala zaradi predpostavke, da obstajajo med poročenimi² in tistimi ki živijo sami,³ ključne razlike pri vrednotenju položaja žensk v družbi.
- **Vernost (VERA):** spremenljivko sem izbrala z namenom, da ugotovim vpliv (ne)vernosti na vrednotenje žensk.

Izbor odvisnih spremenljivk⁴:

- **MATI**
stališča do materinstva (poslanstvo ženske biti mati)
- **OČE**
stališča do očetovstva (poslanstvo moškega biti oče)
- **OTROK**
stališča do otrok kot pogoja za uspešno zakonsko zvezo
- **OTROCI**
stališča do otrok kot največje sreče v življenju
- **OČEMATI**
stališča do nuklearne oziroma enostarševske družine

² V kategorijo 'poročeni' sem uvrstila tudi izvenzakonske zveze.

³ V kategorijo tistih, ki živijo sami, sem uvrstila samske, ločene, nikoli poročene, vdovce (vdove) in poročene, ki živijo narazen.

⁴ Poimenovanje spremenljivk mi je predstavljalo težavo, saj program SPSS s katerim sem operirala, ne omogoča daljših oblik zapisa spremenljivk.

- **SPLAV**
stališča do splava (odobranje splava, pravica ženske do prekinitve nosečnosti)
- **GOSPODIN**
stališča do vloge gospodinje v primerjavi z vlogo delavke
- **ZAPOSLM**
(ne)podpiranje zaposlovanja mater in vpliv zaposlenosti na vzgojo otrok

1. 1. 5. Potek analize podatkov

Sekundarno sem obdelala podatke raziskav SJM in sicer iz let;

- SJM 69 (N = 2393)
- SJM 75/76 (N = 2059)
- SJM 92/1 »Mednarodna raziskava vrednot« (N = 1035)
- SJM 93/2 »Mednarodna raziskava o okolju in družini« (N = 1032)
- SJM 95/2 »Mednarodna raziskava vrednot« (N = 1007)
- SJM 99/3 »Evropska raziskava vrednot« (N = 1006)
- SJM 2003/2 »Mednarodna raziskava o družini in narodni identiteti in stališča o lokalni demokraciji« (N = 1184)

Raziskave SJM so izvedene na slučajnem stratificiranem vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije. Ta vzorec je reprezentativen za celotno populacijo. Statistično značilne povezanosti spremenljivk na populaciji sem ugotavljala s pomočjo programa SPSS.⁵

1. 1. 6. Opredelitev ključnih pojmov

V SSKJ (2000) se ob geslu **ženska** navaja naslednja razlaga: »oseba ženskega spola, navadno dorasla« in primeri: »majhna, mlada, modrooka, temnolasa, vitka ženska; mirna, prijazna, prijetna ženska; noseča, poročena ženska; ženska srednjih let; čustvovanje ženske matere; razlike med moškim in žensko (podčrtala N. H.). Za

⁵ Statistical Package for Social Sciences

kvalifikatorjem ekspresivno je zapisana razlaga: »oseba ženskega spola kot nosilka značilnih duševnih lastnosti« in primeri: »ga bo že preprosila, saj je ženska; v njej je premalo ženske, da bi to razumela /ženska je ženska/ v njej se je začela prebujati ženska«. Publicistični kvalifikator pa navaja sledeč primer: »iščemo žensko za pomoč v gospodinjstvu, v oglasih - gospodinjsko pomočnico«.

Za slovarskim geslom **moški** so navedene naslednje razlage: »človek moškega spola, navadno dorasel« in primeri: »neki moški se je ozrl za njo; bradat, lep, mlad moški; moški zagorelih lic; glas, koraki moškega; moški in ženska«. Za ekspresivnim kvalifikatorjem pa je zapisana razlaga in primeri: »tak človek kot nosilec odločnosti, poguma: ali smo moški ali nismo; kakšen moški pa si, če si tega ne upaš« (SSKJ, 2000).

V primerih ob slovarskem geslu **gospodinja** so navedene naslednje razlage in primeri: »ženska, ki opravlja ali vodi domača, hišna dela /.../ gospodarjeva žena: prišla sta oba: gospodar in gospodinja /.../ ženska, ki daje stanovanje in oskrbo /.../ delodajalka«, slednji primer je označen s kvalifikatorjem *raba peša*.

V primerih za geslom **gospodinjec** je navedena naslednja razlaga s kvalifikatorjem šaljivo (podčrtala N. H.): »moški, ki opravlja ali vodi domača, hišna dela«.

Gospodinjstvo je naslednje ključno geslo, ki ga bom opredelila. Razlaga je sledeča: »opravljanje ali vodenje domačih, hišnih del: v rokah je imela vse gospodinjstvo; pomoč zaposleni ženi pri gospodinjstvu (podčrtala N. H.), ko je dobil plačo, ji je dal denar za gospodinjstvo življenjske stroške, potrebščine«. Druga razlaga gesla je »skupnost oseb, ki živijo in se hranijo skupaj: gospodinjstva naj se zgodaj oskrbijo z ozimnico in kurjavo; individualno, kolektivno gospodinjstvo / ločeno, skupno gospodinjstvo« (SSKJ, 2000).

Naslednji opredelitve potreben termin je **družina**, v nevtralnih slovarskih razlagah: »zakonski par z otroki ali brez njih /.../ eden od zakoncev in otroci /.../ skupina ljudi, ki jih vežejo sorodstvene vezi; rodbina« (SSKJ, 2000).

Družina se v sociologiji opredeljuje kot področje bio-socialne reprodukcije s poudarkom na socialni reprodukciji, kar evocira predvsem afektivno, interpersonalno ali, kot pravijo nekateri, socializacijsko plat reprodukcije (Rener, 1993:15).

Podobno se družina ideološko definira kot področje individualne ekspresivnosti, kot emotivno zaledje in zavetje, kot »azil v brezsrčnem svetu« (Lasch v Rener, 1993:15).

Pojem **vrednota** ima naslednjo slovarsko razlago: »*čemur priznava kdo veliko načelno vrednost in mu zato daje prednost: doživljati, ohranjati, priznavati vrednote; družbene, osebne vrednote; estetske, moralne vrednote; ljubezen, resnica, svoboda in druge vrednote*«.

Glagol **vrednotiti** pomeni : »*določati, ugotavljati vrednost, pomen, kakovost česa /.../ kritično, strogo vrednotiti; vrednotiti z določenega stališča /.../ priznavati komu, čemu vrednost, pomembnost*« (SSKJ, 2000).

V razlagi s kvalifikatorjem publicistično je za geslo **mnenje** naveden tudi primer: »*pridružiti se mnenju večine; soglašati z večino; javno mnenje (podčrtala N. H.); družbeno pogojeno mnenje večine prebivalstva ali reprezentančne skupine o določeni stvari*« (SSKJ, 2000).

Kvalifikator sociološko pri geslu **patriarhat** navaja razlago: »*ureditev, v kateri so družinski poglavarji očetje: nastanek patriarhata; matriarhat in patriarhat*«. Kvalifikator ekspresivno pri geslu **patriarhalen** pa navaja: »*idiličen, idealiziran: spomini na nekdanje patriarhalno življenje in nesodoben, zastarel: imel je patriarhalne nazore o vzgoji*«, v frazeološkem gnezdu, tudi z oznako ekspresivno, pa najdemo primer in razlago: »*pri tej hiši vlada patriarhalni red; odloča, ukazuje mož*« (podčrtala N. H.)(SSKJ, 2000).

Značilnosti klasične patriarhalne družine so popolna podrejenost ženske moškemu in stroga stalnost zakonske zveze. Mož, oče je absolutni oblastnik nad življenjem podrejenih ter izključni lastnik vsega družinskega premoženja (Jogan, 1986:38).

Kvalifikator sociološko pri geslu **matriarhat** razlaga: »*ureditev, v kateri so družinski poglavarji matere: doba matriarhata; prehod matriarhata v patriarhat*. Frazeološko gnezdo z oznako ironično pa navaja primer: »*v tej družini je matriarhat; odloča, ukazuje žena*« (podčrtala N.H.).

V primerih ob geslu **emancipacija** je navedena razlaga: »*pridobitev enakopravnega položaja: boj nerazvitih držav za ekonomsko emancipacijo; nacionalna, politična, rasna emancipacija; težnja po emancipaciji / ženska emancipacija; pridobitev enakopravnega*

položaja žensk z moškimi; gibanje za emancipacijo žene v družbi/ duhovna emancipacija« (podčrtala N. H.).

Geslo **materinstvo** pomeni: »*dejstvo, da je ženska mati*; ugotoviti materinstvo«. S kvalifikatorjem ekspresivno se navaja sledeč primer: »poslanstvo materinstva« (podčrtala N. H.) (SSKJ, 2000).

Materinstvo je, razumljeno v kontekstu zgodovinskih, kulturnih, razrednih, etničnih in drugih variiranj, »zgodovinsko in kulturno variabilen odnos, v katerem posameznica skrbi za drugega/o posameznika/posameznico« (Nakano Glenn in dr., v Švab, 2001:97).

Geslo **očetovstvo** ima razlago: »*dejstvo, da je moški oče*: dokazati, priznati, zanikati očetovstvo«. Kvalifikator pogovorno navaja sledeč primer: »tožiti koga za očetovstvo«. Kvalifikatorja knjižno in ekspresivno navajata tudi razlago s primerom: »idejni utemeljitelj, pobudnik: pripisovali so mu očetovstvo tega programa« (podčrtala N. H.) (SSKJ, 2000).

Enakost spolov je končni cilj politike enakih možnosti. Je nasprotje neenakosti in ne različnosti spolov in pomeni, da imajo ženske in moški enake pogoje za uživanje človekovih pravic in realizacijo osebnih potencialov, s katerimi prispevajo k nacionalnemu, političnemu, gospodarskemu, socialnemu in kulturnemu razvoju, in enake pogoje, da koristijo rezultate, ki jih prinaša razvoj (Jeram, 2003:7).

Menim, da lahko že iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika razberemo marsikatero lastnost slovenske družbe, saj ta priročnik zrcali zavest slovenske jezikovne skupnosti. Izpostavila bi rada pojavljanje razlage moškega kot nosilca odločnosti in poguma, nasproti razlagi čustvene, materinske ženske. Gospodinjec je omenjen le kot nekaj šaljivega, očetovstvo pa je povezano tudi z javno in politično funkcijo moškega.

2. VREDNOTENJE POLOŽAJA ŽENSKE

Predmet analize, torej vrednotenje in spreminjanje položaja ženske v Sloveniji, je kompleksen pojav, zato se ne bom omejila le na odnos oziroma stališča slovenske javnosti do tega fenomena. V samem izhodišču se bom osredotočila na koncept ženske v evropski miselni tradiciji in poskusila poiskati odgovore na vprašanja, kakšno je bilo vrednotenje položaja ženske v preteklosti v primerjavi s sedanjostjo in kakšen je bil skozi čas položaj ženske v primerjavi z moškim, tako v zasebni, kot tudi v javni sferi družbe. Gre za obsežno tematiko, zato se bom v največji meri posvetila fenomenu materinstva (in očetovstva).

2.1. Ženska v zahodni miselni tradiciji

Z navedbo nekaterih stališč različnih mislecev, bom ponazorila skoraj izključno patriarhalnost mišljenja, podrejen in z naravo določen položaj ženske v preteklosti.

Na primer Evripid je menil, da je en moški več vreden kot tisoč žensk (Jogan, 1986:9). Aristotel je pravil, da je dolžnost vsakega posameznika, da svojo ženo in otroke usmerja k vrlini, če družba ne prevzame skrbi za to (Aristoteles, 1994:324). Funkcijo žensk, da rojevajo, je po mnenju Aristotla določala funkcija njihovega telesa, s katerim so zagotavljale fizično nadaljevanje človeške vrste. Ženske v antiki niso bile podrejene »po rojstvu«, ampak zato, ker so zaradi svoje funkcije preživljale življenje med sužnji. Rojevanje je namreč veljalo za zvrst dela, dela pa svobodni državljani v Grčiji ni opravljal (Jalušič, 1992:49-54). Medtem ko Aristotel opisuje ženske kot manj krepostne od moških, so za Musonija moški in ženske enako krepostni. Zavzemal se je za njihovo izobraževanje in enakopravnost. Ta misel med katoliškimi hierarhi ni pridobila posnemovalcev, saj so ženski pripisovali gospodinjsko-varušniško mentaliteto (Ranke Heinemann, 1992:12).

Po mnenju Tomaža Akvinskega je ženska hitro rastoč plevel, nepopolno bitje, ki se rodi zato, da ostane pod jarmom svojega gospoda in mojstra – moža.

Hegel je bil prepričan o univerzalnosti moža, medtem ko je žensko označil kot nepopolno, partikularno, čustveno bitje (Jogan, 1996:9-10). Moški je do sveta močan in

dejaven, ženska pa subjektivna, pasivna in določena z družino (Hegel v Renner, 1987:22).

Rousseau je bil po eni strani vnet zagovornik pravic posameznikov do svobodnega odločanja, do enakopravnih možnosti nastopanja v družbenem življenju, do enakosti pred zakonom, ko pa je beseda tekla o družini in položaju ženske, je zagovarjal patriarhalnost družinskih odnosov in omejevanje družbenega položaja ženske. Razlike v odnosu med moškim in žensko so posledica naravnih razlik, saj ima moški po Rousseaujevem mnenju neomejene potencialne za racionalne, kreativne aktivnosti, medtem ko ženska za kaj takega ni sposobna. Žensko je celo označil za velikega otroka, kot nagonsko in čustveno bitje, ki lahko razvije le sposobnost za intuicijo in občutke za detajle. Edine aktivnosti, ki jih mora zvesto in predano opravljati ženska so tiste v gospodinjstvu ter rojevanje in varstvo otrok. Poslanstvo materinstva se mora po Rousseaujevem prepričanju končati ko dopolni otrok (moškega spola, opomba N. H.) 6-7 let, saj ženska »ni toliko izobrazena, da bi oblikovala ljudi« in le oče je pravi učitelj, kot je le mati prava dojilja (Rousseau v Črnič Istenič, 1990:66-69).

Prav tako kot Rousseau je tudi Kant poudarjal razlikovanja med spoloma. Kant je celo trdil, da sta moški in ženska popolnoma različni človeški vrsti, s popolnoma različnim značajskim razvojem. Pri ženski poudarja lepoto, saj ni sposobna dojeti temeljne resnice. Dobra ženska vzgoja ne sme temeljiti na širjenju spomina in učenju pravil, ampak na dobrih zgledih, ki krepijo moralno in zadoščajo ženski lepoti. Moški pa ima nalogo, da ženske pomanjkljivosti nadomesti. Kant je poskušal prikazati zakonsko zvezo kot vzajemno pogodbo med moškim in žensko, katere namen je v prvi vrsti humaniziranje odnosov med moškim in žensko in njunih spolnih razmerij. Ženska je s stališča Kanta torej pasivna, podrejena, nezrela, odvisna oseba, ki je celo na slabšem položaju kot otrok (prav tam:69-71).

Comte je bil prepričan zagovornik klasičnega patriarhalnega razumevanja žensk. Tudi on se je, kot številni predhodniki, zatekel v razlage naravnih zakonov. Šibkost mu je predstavljala glavno značilnost ženske in moč glavno značilnost moške narave. Moški vstopa v zgodovinski proces kot aktivna in konstruktivna narava, ženska kot afektivna in kontemplativna narava. Comte je trdil, da če bi ženske zapustile meje svojega sveta in se usmerile v svet produkcije in konkurence, bi bil rezultat katastrofalen in protinaraven.

Ženska je bila po njegovem prepričanju v celoti izrinjena iz javne sfere, pa ne zato, ker ima ženska določeno vlogo matere in gospodinje, temveč zato, ker je ženska. Ženska narava je nezgodovinska in nespremenljiva entiteta. Comte je ravno v času, ko je zaradi izredno slabih razmer delavcev prišlo do zaposlovanja žensk in otrok zapisal, da mora moški v skladu z naravnim zakonom človeka vzdrževati žensko. Te razmere je opisal kot obžalovanja vredne in nujne posledice še ne dovolj utrjenega industrijskega sistema. Omejevanje ženske na zasebno sfero se izkaže kot funkcionalna in konstitutivna za družbeni sistem, saj ženske svojo posredniško in moralistično vlogo duhovne oblasti in čustvenega vplivanja na moške, po mnenju Comta, razumejo zelo dobro. (Reiner, 1987:8- 33).

Nietzsche (v Kos, 2002:78) v delu »Človeško, mnogo preveč človeško« opisuje položaj ženske:

Ženske so znale – in to je njihov znak pameti – skoraj povsod doseči, da so jih preživljali drugi /.../ ženske so si znale s podreditvijo vendarle zagotoviti prevladujočo prednost, da, oblast. Celo skrb za otroke je utegnila pamet žensk prvotno izrabljati za to, da se po možnosti izognejo delu. Še danes znajo, kadar zares delajo, denimo kot gospodinje, iz tega narediti velik cirkus, ki moškega zmede: tako da moški desetkrat precenijo zaslugo njihovega dela.

V delu »Onstran dobrega in zlega« pa Nietzsche (1988:143) pravi, da moški niso zaničevali ženske, temveč »Ali ni res, da so, v grobem rečeno, 'žensko' do zdaj največkrat zaničevale ženske same – in sploh ne mi?«

Tudi Simmlovo mišljenje glede razlik v spolu je bilo primerno duhu časa moške prevlade v družbi, v kateri je objektivna resničnost izenačena z moškim (Jogan, 1990:46). Tudi on je položaj žensk definiral s pomočjo nasprotujočih si polov in sicer; intelekt in čustva, aktivnost in pasivnost, produktivnost in receptivnost. Po mnenju avtorjev Dahme in Koehnke (v Simmel, 1985:7) pa je verjel in izpostavljal prednost ženske ravno v njeni čustvenosti. Prav tako pravita, da ji ni očital pomanjkanja intelekta, kreativnosti in sposobnosti uveljavitve.

Prvi, ki so začeli reševati vprašanja podrejenosti in neenakopravnosti med spoloma, ki je neločljivo povezano z razredno naravo družbe, so marksisti (Jogan, 1986:13).

Osvoboditev ženske bi predstavljala torej osvoboditev vsakega človeka. Engels v »Izvoru družine, privatne lastnine in države« navaja, da iz prosvetljenega 18. stoletja izvira ena najbolj absurdnih idej, da je žena bila v začetku družbe sužnja možu. Ženska je bila ravno nasprotno od sužnje, bila je spoštovana. Engels (1951:275) pravi: »Propad materinega prava je bil svetovnozgodovinski poraz ženskega spola. Mož je zgrabil za krmilo tudi v hiši, žena je bila ponižana«. Engels (1951:284) poudarja podjarmljenje ženskega spola in dodaja:

Prva delitev dela je delitev med možem in ženo zato, da rodita otroke. Prvo razredno nasprotje, ki se pojavi v zgodovini, se je rodilo z razvojem nasprotja med možem in ženo v posamičnem zakonu in prvo razredno zatiranje se je rodilo hkrati z zatiranjem ženskega spola po moškemu.

Engels je izhajal iz prepričanja, da je uvedba ženskega spola v javno dejavnost prvi predpogoj za osvoboditev ženske (Pravna praksa, 8. 3. 1984:1).

Lenin je v dvajsetih letih 20. stoletja opozoril, da je izenačitev pred postavo le začetek globjega in vsestranskega procesa spreminjanja položaja žensk. Delavka bi morala biti enaka delavcu ne samo pred postavo, ampak tudi v življenju. Izpostavljal je potrebo po sodelovanju žensk pri upravljanju države. Preobrazba pa je imela stranske učinke, navaja Jogan (1986:22-23), zaradi neskladja med ženskami in prevlado patriarhalne zavesti pri moških.

Po psihoanalitični teoriji je ženska nosilka jajčec in materinskih moči, navaja Oakley (2000:200-201) ter doda, da je identifikacija z materinsko vlogo, po Freudu, bistveni element ženske spolne vloge. Ženska, ki se ne odloči za materinstvo, ne more biti feminilna, saj po Freudovem mnenju, skupaj z materinstvom zavrača tudi ženskost (prav tam).

Parsonsovo razlago družbene urejenosti so marsikateri sociologi v 20. stoletju sprejemali kot nevprašljivo, zato se mi zdi smiselno, da izpostavim njegovo videnje vloge ženske v družbi. Njegovo pojasnjevanje odnosov med spoloma je neločljivo povezano z družino kot sistemom. »Ob osi 'ekspresivno-instrumentalno', ki povezuje (pod)sistem družine in globalni družbeni sistem, je hierarhija med spoloma pojasnjena z jasno definicijo superiorne vloge moža/moškega,« navaja Jogan (1990:62-63). Mož-oče je po Parsonsovem mnenju instrumentalni vodja družine kot sistema predvsem zaradi

pomembnosti njegove poklicne vloge, ki je sestavina njegove družinske vloge. Vloga ženske je tesno povezana z vlogo gospodinje, torej je družina edino pravo mesto za žensko. Za družino je značilna diferenciacija vlog po spolu. Parsons red diferenciacije pojasnjuje z biološkimi razlogi in razlikami v internalizaciji univerzalistične instrumentalne usmeritve, ki jo ženske ponotranjajo manj v primerjavi z ekspresivno usmeritvijo (Jogan, 1990:63-66). Po Parsonsovem mnenju je potrebno temeljno pojasnilo za delitev vlog med spoloma iskati v tem, da se zaradi nosečnosti in dojenja med materjo in otrokom bržkone vzpostavi primarni odnos, moški pa, izvzet iz te biološke funkcije, se mora specializirati v alternativni instrumentalni smeri (Parsons v Oakley, 2000:193).

Joganova očita Parsonsu, da njegov način pojasnjevanja hierarhije po spolu ostaja v temeljih znotraj okvirov androcentrične tradicije. Prav tako Joganova (1990:66) pravi, da »/s/eksizem v praktičnih odnosih dobi s Parsonsovo razlago času primerno legitimizacijo; s pomočjo znanosti je namreč zagotovljeno njegovo nevidno utrjevanje«.

2. 2. Ženska skozi zgodovino

2. 2. 1. Položaj ženske v predindustrijski družbi

»V tradicionalnih (neindustrijskih) družbah sta struktura dela in družine povezani kot dela sklenjene kulturne celote« (Rapaport in Rapaport, v Oakley, 2000:22). V tradicionalni družbi je imela družina osrednji položaj v družbeni organizaciji. Življenje se še ni delilo na privatno in javno, ampak sta se obe področji tesno prepletali (Boh, 1986:130).

Delitev dela po spolu je bila prisotna v vseh tradicionalnih družbah, a se je od družbe do družbe precej spreminjala, ponekod pa te delitve po spolu sploh ni bilo.⁶ Nikjer pa ni

⁶ Kot primer Oakleyeva (2000) navaja dve afriški družbi, ki sta razvili zelo različna modela delitve dela med moške in ženske. Pigmejci ljudstva Mbuti o delitvi dela po spolu nimajo nobenih pravil, tudi vloge matere in očeta nista ostro ločeni. Jezik ljudstva Mbuti pozna besedi mati in oče, nima pa besed za moškega in žensko. Kot drug primer Oakleyeva navaja kasajsko ljudstvo Lele, kot zgled družbe s strogim sistemom pravil delitve dela po spolu. Prav tako sta spola ločena med jedjo in počitkom. Pri obeh ljudstvih pa sta moško in žensko delo po statusu in pomembnosti enaka.

obstajalo stalno pravilo, ki bi določalo, da samo ženske opravljajo domača dela, moški pa ne. Oakleyeva (2000:22-25) ugotavlja, da ločitev med domom in delom ni značilnost človeške družbe kot take, temveč specifična značilnost industrijske družbe.

Avtor Sieder se v knjigi »Socialna zgodovina moških« (1998), in sicer v poglavju 'Kmečka družina', najbolj posveča analizi zgodovine družine v Nemčiji, a izpostavi tudi teze, ki se po njegovem mnenju nanašajo na celotno evropsko družbo. Sieder (1998:32) navaja: »Pri komercializaciji (in mehanizaciji) so dela, ki so jih prej opravljale ženske ali tudi ženske, ki pa so zdaj začela prinašat dohodek in s tem status, prešla v roke moških.« Prav tako opozarja na zapostavljanje ženske v kmečko-vaški javnosti. Sieder ugotavlja, da vrednotenje ženske in njenega dela očitno ni bilo odvisno od njenega objektivnega deleža pri zagotavljanju družinske eksistence, ampak ga je določala predvsem opredeljujoča moč javnosti, in za javnost je bila čvrsto v rokah moških. Ženski je bila po dodeljena 'nejavna' vloga, torej 'notranja dejavnost', moškim pa 'zunanja dejavnost'. Patriarhalnost je bila prisotna povsod in je temeljila na neprekinjenem gospodarstvu moških v lokalnih in regionalnih javnostih. Moški je torej imel odločilno moč oblikovanja ideologij (Sieder, 1998:33).

V predindustrijski družbi ideje o ekonomski odvisnosti žene od moža niso poznali, saj mož ni bil dolžan preživljati žene in otrok. Od ženske se je pričakovalo, da po poroki nadaljuje s produktivnim delom. Zakon je temeljil na skrbi za uveljavljanje interesov razširjene družine (Oakley, 2000:33).

O materinstvu avtor (Sieder, 1998:34) pravi: »Kmečke matere 18. in 19. stoletja naj bi bile do svojih otrok veliko bolj (kot matere v industrializiranih družbah, op. N. H.) ravnodušne in brezčutne.« Otroci kmetov so bili v v okviru kmečkega gospodarstva obravnavani predvsem kot delovna sila in bodoči dediči. Zavarovane otroške sfere ni bilo, vzgoja je bila le nekakšen sestavni del vseh delovnih in življenjskih procesov znotraj gospodinjstva (Sieder, 1998). Inglehart (1997) navaja, da je bil v vseh predindustrijskih družbah cilj vsake ženske rojevanje, kot vir zadovoljstva in najpomembnejša funkcija v življenju ženske.

2. 2. 2. Ženska in industrializacija

Oakleyeva (2000:46) je z vidika sprememb v položaju ženske dve stoletji (med začetkom industrializacije in sedanostjo) razdelila na tri večja obdobja in sicer na prvo, ko je tovarna kot proizvodnji prostor vedno bolj izrivala družino, a so ženske še vedno opravljale svoje tradicionalno delo zunaj doma. V drugem obdobju je po mnenju Oakleyeve prišlo do upadanja zaposlovanja ženske zunaj doma zaradi splošnega prepričanja, da je udomačitev ženske popolnoma naravna. Tretje obdobje pa je Oakleyeva umestila v prvo polovico 20. stoletja, v katerem je opazno prizadevanje za čedalje večje zaposlovanje žensk in pripisovanje primarne vloge gospodinjenja vsaki ženski.

»Konstruiranje gospodinje je imelo v razredni dinamiki 19. stoletja prav posebne namene,« navaja Rener (v Oakley, 2000:282) in dodaja, da je prepričevanje delavcev o pomenu urejenega doma, prikrivalo resnično dogajanje glede standarda delavca. Rener (prav tam) pravi: »Na videz se je res zdelo, da se je moškemu, ki je edini prinašal domov denar, dohodek povečal, ker so bili žena in otroci izključeni iz konkurence na trgu delovne sile, dejansko pa je del tega dohodka prispevala gospodinja.«

2. 2. 2. 1. Ženska v meščanski družini

Za obdobje druge polovice 18. stoletja je značilno postopno oblikovanje zasebne sfere. Ljudje v mestu, ki so se sicer razlikovali po načinu življenja, dela in zaslužka, so imeli eno skupno stvar: področje svojega bivanja in življenja so vedno močneje ločevali od mesta svojega zaslužka. Za to obdobje je bilo tudi značilno, da so ženske in otroci bili ločeni od dela, ženskam pa je pripadala vloga odgovornosti za tradicionalno obliko gospodinjstva (Sieder, 1998: 119).

»Meščansko družinsko življenje je terjalo /.../,« pravi Sieder (prav tam:125), »individualizacijo osebe: če je večerna izmenjava doživetij zakoncev stopila na mesto v besedah skopega poleg- in so- bivanja v proizvodnih družinah kmetov, delavcev na domu in rokodelcev, potem vsebina zakonskega sopotništva ni bila rutinsko delovno

opravilo samo, ampak njegova interpretacija /.../ simbolična predstavitev; ta je postala vsebina zakonske komunikacije.« Dom je postal pribežališče pred konkurenčnim in grobim trgom, ženska pa zaradi te ostre ločitve med javnim in zasebnim značajske še bolj določena, kot varuhinja in idealna soproga. Sieder poudarja ideološke posledice, ki segajo še do sedanjosti. Atributi »niso več izhajali iz dejavnosti moškega in ženske, ampak iz ideološke konstrukcije njunega spolnega značaja« (Hausen, v Sieder, 1998:127) in so uspeli do 20. stoletja prestatati vse družbene spremembe. »Ideologija spolnih značajev ni ostala le napačna zavest,« trdi Sieder (1998:269), »ampak je porodila tudi realne zgodovinske posledice.«

Samske ženske so bile manj cenjene in so predstavljale breme lastnim družinam. Gospodarski, politični in družbeni odnosi so postali domena moških, dom pa področje ženske, ki je bila mlajša od izobraženega, 'življenjsko izkušenega' moža (Sieder, 1998:128).

Ženski je prvič v zgodovini pripadalo delo v hiši in še to je vedno bolj iz produktivne funkcije prehajalo v reproduktivno, ki pa je seveda imelo nižjo vrednost, kot dobičarska funkcija moškega. To pa je posledično pomenilo tradicionalno podreditev moškemu, hranilcu družine.

Izobrazba ženske je po Siederovem mnenju vlogo ženske na nek način poslabšala, saj se je dekliška izobrazba »prilegala /.../ ideologiji spolnih značajev in še naprej podpirala družbeno razločevanje med moškim in žensko« (prav tam:129). Vloga ženske v meščanski družini je bila torej spet nejavna.

Seveda pa se je kot posledica individualizacije oseb in intimizacije odnosov, spremenilo tudi obravnavanje otroka, ki je »prvikrat veljal za 'vzgojljivo' bitje« (Sieder, 1998:129). Otrok postal celo instrument političnega boja proti plemstvu, saj se je lahko storilna zmogljivost otrok, ki so jih lahko starši oblikovali po svoje, kosala s prirojenimi privilegiji plemstva. Tako je bil tudi otrok, zaradi starševske bojazni pred nevarnim, nižjim slojem, omejen na dom. Prav tako je zanimivo, da se je izobraževanje dečka in deklice ločilo. Pri deklicah je šlo za način vzgoje, ki je predvideval bodočo vlogo soproge meščana, torej pomočnice pri predstavljanju moža (Rosenbaum, v Sieder, 1998:131), pri dečku pa za pripravo na zunanji, tržni svet.

Ženskinio področje delovanja je omejeno na dom, torej na žensko kot gospodinjo ter zaščitnico, negovalko moža in otrok. »Ženska dela v družini, za družino; docela ji žrtvuje vse, kar je v njej najboljšega; vzgaja otroke; skupaj z možem živi njegovo življenje« (Riehl, v Sieder, 1998:129).

Pojav represivne erotizacije ženskega telesa, udomačitev ženske, odrekanje intelekta ženski so povzročili oddaljevanje in odtujenost ženske od moškega. Sieder navaja, da je »m/eščanski vzorec družine /.../ proizvedel svojo antitezo: meščansko feministično kritiko omejevanja žensk in prve boje žensk za pravico do družbene in politične udeležbe« (Sieder, 1998:137).

2. 2. 2. 2. Ženska v delavski družini

Industrijsko mezdno delo⁷ se je v množični obliki pojavilo od druge polovice 18. stoletja v Angliji in se razširilo tudi v celinski zahodni in srednji Evropi od sredine 19. stoletja in se je po »panogah, prizorišču /.../ in stopnji tehničnih inovacij med seboj znatno razlikovalo. /.../ /O/ delavski družini 'kot taki' torej ne moremo govoriti,« opozarja Sieder (1998:141).

Družina meznega delavca je del proletarskega življenjskega sklopa. »Patriarhat delavca ni temeljil niti na vodenju gospodinjstva niti na priznanem mojstrstvu, ampak na delu njegovih rok, s katerim je prislužil glavnino družinskega dohodka,« navaja Sieder (prav tam: 270) in dodaja »t/udi delavec je prevzel vsepovsod razširjene attribute moškega gospodstva, kar je bilo v skladu s paternalistično strukturirano družbo in ne nazadnje tudi s paternalistično zasnovanimi delavskimi strankami in sindikati.«

⁷ Industrijski mezdni delavci so bili manjvredni delavci, ki so jih kapitalistični podjetniki uporabljali za strojno delo v delavnicah, tovarnah, predelovalnih obratih v dobi industrializacije, ki je pomenila prehod od ročnega dela k strojno podprti dejavnosti. V tej vrsti dejavnosti prevladuje hierarhična organizacija obrata in relativno visoka stopnja delitve dela, podrejenost in discipliniranost delavca (Sieder, 1998:139).

»Industrializacija ni pomenila uničenje družine,« poudarja Sieder (prav tam:143), ki se ne strinja z Engelsovimi trditvami in vztraja pri trditvi, da je »/i/ndustrializacija (je) potegnila za sabo nastajanje kompleksnih družinskih oblik«. Na podlagi različnih študij takratnih družinskih odnosov obstaja več domnev, in sicer domneva o krepitvi vezi med družinskimi člani (Roberts, v Sieder, 1998:144) in domneva o intenzivnosti, a instrumentalnosti sorodstvenih odnosov (Anderson, v Sieder, prav tam). Na splošno je bilo za ženske v delavski družini takratnega časa značilno, da so zaposlene, odgovornost za gospodinjstva dela in varstvo otrok pa je prevzel sorodnik. To je bilo mogoče zaradi obstoja 'razširjene družine', solidarnostne sorodstvene in sosedske mreže in tudi trogeneracijskih družin.

Znotraj tovarniških delavskih družin je bil član vpet v oblike skupnega življenja, pojavile so se starostne in spolno opredeljene vloge članov družine. Družino so zaznamovala 'napol odprta' družinska struktura, revščina, pogoste menjave stanovanj, 'podnajemniki', ki so prinašali dodaten dohodek gospodinjstvu, številni otroci brez vzgoje, prostorska stiska, pomanjkanje higiene in pogostost prekinitev nosečnosti. Slabost takratne delavske družine je bila predvsem pomanjkanje zasebnosti in intimnosti družine (prav tam:272).

Ženske so opravljale (večinoma nekvalificirano, priučeno ali slabo plačano) delo v primeru, da je bila višina mezde moža prenizka. Pojavljala pa se je tudi pogosta prekinitev meznega dela pri ženskah. Deklice v delavskih družinah so se le redko poklicno izobrazile. Podobno kot meščanskim hčeram, so tudi delavskim pripisovali vlogo gospodinje in matere. Pogosto so po poroki ostale doma in skrbele za gospodinjstvo in po naročilih iz tovarn delale na domu. Ženska takratnega časa je bila preobremenjena, otrok pa ponavadi prepuščen samemu sebi (prav tam:174-201).

2. 3. Ženska v 20. stoletju

Za začetek 20. stoletja je značilna udeležba ženske v proizvodnji, z namenom nadomestitve izpada zaslužka, ki se je pojavil zaradi vpoklica moških v vojsko. Vojna je glavni krivec za spreminjanje viktorijanskega odnosa do žensk.⁸ »Ženskam je (vojna, op. N. H.) omogočila, da neposredno - ne pa s posredovanjem družine - opravljajo svoje poklicne, spolne in politične vloge« (Nottingham, v Oakley, 2000:70).

Po koncu vojne pa je prišlo do boja za delovna mesta in izrivanja ženske iz industrije. Socialne reforme so povzročile spremembe znotraj družine in sicer privatizacijo družine, odpoved podnajemnikom, uveljavljanje družinskih in otroških doklad, reševanje stanovanskih stisk, izboljšanje vzgoje in nege otrok. Namen državne politike je bil modernizacija družine in približevanje meščanskemu družinskemu modelu.

V času svetovne gospodarske krize v 20. stoletju so ženske sprejemale vsako priložnostno delo, da bi pomagale družini prebroditi čas brezposelnosti. Sieder (1998:215) navaja: »Od spretnosti in vztrajnosti žensk je bilo odvisno ali jim je uspelo znižati reprodukcijske stroške družine.«

Tudi v času dolgotrajne brezposelnosti se tradicionalna delitev nalog med moškim in žensko ni omajala. Brezposelnost moškega ni spodbudila k pomoči znotraj gospodinjstva. Ženske so sicer ostale brez zaslužka, niso pa ostale brez organiziranega, utrujajočega dela v gospodinjstvu (Bernard, v Sieder, 1998:218). Za položaj žensk je postajalo vse bolj značilno združevanje dveh vlog, gospodinje in plačane delavke.

Tudi druga svetovna vojna je, tako kot prva, povzročila dvig zaposlovanja žensk. Vrstili so se pozivi ženskam naj se zaposlijo, delodajalci so celo sprejeli ukrepe s katerimi so olajšali zaposlovanje mater. Spremembe v delitvi zaposlovanja po spolu so bile očitne, a Oakleyeva opozarja, da se pomen sprememb pogosto precenjuje.

⁸ Ženska kot popolnoma neseksualna oseba, šibka, ranljiva. Videli so jo najprej in predvsem kot mater (Oakley, 2000:59).

Tradicionalne predstave o položaju žensk se ohranjajo, saj je industrializacija pustila močan pečat v življenju žensk, ki so psihološko omejene na dom (Oakley, 2000:73).

»V času po drugi svetovni vojni so bile družine opazno osredotočene na ženske,« pravi Sieder (1998:226). Prišlo je do oslabitve položaja moškega v družini. Zmerno patriarhalna družina je zamenjala avtoritarno patriarhalno družino (Sieder, 1998:231).

Rast gospodarstva v srednji in zahodni Evropi po petdesetem letu 20. stoletja je povzročila potrebo po zaposlovanju žensk. Ženske niso več delale zaradi pomoči skupnemu dohodku, torej motiv ni bil več le ozko družinsko naravnani, temveč so prišli v ospredje osebni motivi, želja po neodvisnosti od zakonca in iskanje družabnih stikov na delovnem mestu. Spremenil se je tudi spekter poklicev, ki so jih opravljale ženske, znižal se je odstotek delavk, zvišal pa odstotek uradnic. Ženske so sicer še vedno bile v nižje plačanem razredu, a so prešle z začasnega mezdnega dela na polnovreden življenjski poklic. Poklicni interes žensk se je povečal tudi zaradi dejstva, da se je zvišala življenska doba in se je pojavil fenomen 'praznega gnezda'. Zaradi zapoznelosti prilagajanja vlog moškega in ženske, ženska še vedno ni bila dovolj razbremenjena v gospodinjstvu (Sieder, 1998:233-235).

2. 3. 1. Položaj žensk v Sloveniji

Konec 19. stoletja se je nezadovoljstvo žensk s podrejenim položajem stopnjevalo tudi na našem ozemlju, prišlo je do začetkov ustanovitve različnih skupin žensk, ki so se borile za samostojnost, emancipacijo in boljše poklicne možnosti.⁹

⁹ Začetek ženskega gibanja na Slovenskem predstavlja ustanovitev in narodnoobrambno delovanje prve ženske podružnice Cirilmetodove družbe leta 1887 v Trstu. Leta 1894 je J. E. Krek ustanovil Katoliško društvo za delavke, ki se je kasneje imenovala Krekova prosveta in sprejelo pristopnice Zvezo delavk, Zvezo uradnic in trgovskih nastavljenk ter Zvezo služkinj. Leta 1897 je začel izhajati prvi ženski slovenski list Slovenka. Jogan (2001:232 – 238) poudarja izredno vlogo v ženskem gibanju (izvorno poklicno) Društvo slovenskih učiteljic, ki je bilo ustanovljeno leta 1898. To društvo je bilo narodnoobrambno dejavno, ozaveščalo je ženske o nevarnostih fašizma in nacizma, zahtevalo je enakopravnost plačila in možnost napredovanja pri učiteljicah in učiteljih, odpravo celibata učiteljic in splošno volilno pravico. Leta 1901 je bila v Ljubljani ustanovljena Krščanska ženska zveza in Splošno žensko društvo. Po 1. svetovni vojni je bilo ustanovljenih še več ženskih društev: Mariborsko slovensko

Žensko gibanje na Slovenskem je potekalo najprej v okviru Avstro-Ogrske in Kraljevine SHS oz. Jugoslavije, torej v obdobju, ko so bile vrednotne in ideološke usmeritve odkrito androcentrične in spolno diskriminatorne ter v okviru SFRJ in samostojne Slovenije, ko so bile vrednotne in ideološke usmeritve emancipatorske in spolno egalitaristične.

Značilnosti obdobja prve polovice 20. stoletja so sledeči: odvisnost ženske od moškega, brezpravnost ženske¹⁰, izobrazbena in ekonomska manjvrednost žensk, povečevanje materinstva in hkrati izredno slabe razmere mater (še posebej nezakonskih), nezmožnost načrtovanja materinstva, visoka stopnja umrljivosti otrok. Avtorica opozarja na dvojno moralno takratnega časa, saj so prevladovala ena pravila za moške, druga pa za ženske.

Ključno vlogo v razglasitvi enakopravnosti žensk je igrala množična vključitev žensk v narodnoosvobodilni boj med 2. svetovno vojno. Že pred ustanovitvijo Antifašistične fronte žena Jugoslavije je bila maja 1942, prvič v zgodovini slovenskega naroda, razglašena enakopravnost žensk. Leta 1945 so bile ženske povabljene na volitve.¹¹ Enakopravnost žensk je bila potrjena tudi v ustavnih določilih. Prva ustava federativne ljudske republike Jugoslavije, ki je bila sprejeta leta 1946, je določala, da so ženske enakopravne z moškimi na vseh področjih državnega, gospodarskega in družbenega

žensko društvo, Žensko društvo v Celju, Klub Primork, Kolo jugoslovanskih sester, Zveza delavskih žena in deklet, Ženski pokret.

¹⁰ Ženskam v Jugoslaviji je Vidovdanska ustava iz leta 1921 in ustava iz 1931 sicer obljubljala, da se jim bo položaj izboljšal. Načrt volilnega zakona se je delno uresničil šele 1942, ko so slovenske ženske dobile aktivno in pasivno volilno pravico. Na konferenci KPJ leta 1940 v Zagrebu predstavljene zahteve žensk so bile zelo pomembne in so bile nasprotne meščanskim feminističnim poskusom krčenja boja na raven odnosov med spoloma. Glavne zahteve so bile: družbena zaščita materinstva, podružbiti naloge, ki so povezane z rojevanjem otrok v delavskih in kmečkih družinah, izenačitev položaja zakonskih in nezakonskih otrok, politična pravica žensk ter zahteva po enakem plačilu ženski za enako delo v primerjavi z moškim (Jogan, 1986: 17- 26).

¹¹ Ženske so vabili na volitve celo preko plakatov, ki so se glasili: 'Slovenska žena si je sama priborila volilno pravico', 'Slovenka svobodna si in prvič boš volila'.

življenja. Prav tako je ustava določala, da imajo ženske pravico do enakega plačila kakor moški in uživajo posebno varstvo v delovnem odnosu (Jogan, 1986: 17- 26).

V Sloveniji je bilo v 60-ih in 70-ih letih v okviru zakonskih možnosti formalno omogočena visoka raven enakopravnosti moških in žensk, izenačile so se zakonske in izvenzakonske skupnosti, uvedle so se pomoči materam samohranilkam, podaljšal se je porodniški dopust, ki je postal tudi pravica moškega. Leta 1976 je bil sprejet Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Jogan, 1986).

Zaskrbljujoča zdravstvena situacija je pripomogla k celoviti ureditvi zakonodaje. Leta 1977 je bil sprejet Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, ki je uzakonil reproduktivne pravice (Kveder Obersnel, v Kozmik, 1998:11).

Ženske so se začele ponovno organizirano boriti za enakost med spoloma¹² in emancipacijo v družbi v 80-ih letih, delno tudi zaradi vpliva zahodnih držav, kjer se je pojavil drugi val feminizma.¹³ Slovensko žensko združevanje se je začelo z ustanovitvijo Ženske sekcije pri Slovenskem sociološkem društvu leta 1984 in sekcije Lilit pri ŠKUC Forumu leta 1985. Prvo jugoslovansko feministično srečanje se je zgodilo leta 1987, ki se je dotaknilo predvsem problematike nasilja v zasebni sferi (Jogan, 2001:241). Leta 1990 je bila ustanovljena skupina Ženske za politiko in Ženska iniciativa, leta 1991 pa Iniciativa – Društvo za enake možnosti žensk in moških. V naslednjih letih so začele delovati naslednje ženske skupine: leta 1993 Ženski center, ženska svetovalnica in Modra, 1994 Združenje proti spolnemu zlorabljanju, 1995 Feministično informacijsko kulturno središče, 1996 Avtonomne ženske skupine, 1996

¹² Jeram (2003:7) navaja definicijo enakosti spolov in sicer: »Enakost spolov je končni cilj politike enakih možnosti spolov in pomeni, da imajo ženske in moški resnično enak položaj v družbi in enake možnosti za udeleževanje na vseh področjih javnega in zasebnega življenja.«

¹³ V prvem valu, ki je v zahodnih državah do 60-ih let 20. stoletja, si je žensko gibanje prizadevalo zlasti za enake pravice žensk v primerjavi z moškimi na ekonomskem, političnem in socialnem področju, medtem ko v drugem valu (od 60-ih naprej) gre za pridobivanje novih pravic in razkrivanje prikrita seksizma. Moderno žensko gibanje se ukvarja v bistvu s vprašanji, ki izvirajo že iz konca 19. stoletja in začetek 20. stoletja, kot je na primer regulacija rojstev, vprašanje neenakih plač, dvojne morale, le da ta problematika ni več »nevidna« kot je bila v preteklosti (Jogan, 2001:230).

Mesto žensk – Društvo za promocijo žensk v kulturi. Ustanovljene so bile tudi stanovske skupine, politično angažirane skupine in ženske skupine znotraj političnih strank. Po mnenju Joganove (2001:241-242) se večina skupin in društev ukvarja z odpravljanjem spolne diskriminacije, ki v preteklosti niso bile rešene, na primer nasilje v zasebnem prostoru, in se hkrati bori za ohranitev že pridobljenih pravic. Spodbuda slovenskim skupinam prihaja iz strani Urada za enake možnosti, ki se je od leta 1992 do leta 2001 imenoval Urad za žensko politiko. Prav tako prihaja spodbuda iz Zahoda, s strani OZN, EVROPSKE UNIJE, UNESCA ...

Glede zaposlenosti in izobraženosti žensk v 20. stoletju v Sloveniji bi rada poudarila sledeče. Ženske so bile ekonomsko podrejene moškim, saj so za enako delo prejemale 30 % nižje mezde. Delavke so bile povečini nekvalificirane. Med svetovnjima vojnama je bilo zlasti v Sloveniji zaposlenih veliko žensk in sicer v tekstilni industriji, gostinstvu, hišni služinčadi. Po 2. svetovni vojni, natančneje leta 1952, je bilo v Republiki Sloveniji med vsemi zaposlenimi 33,3 % žensk, leta 1970 se je delež dvignil na 41,2 % in leta 1980 na 44,2 %. Ženske so se večinoma zaposlovale na področju osebnih storitev: na področju zdravstvenega in socialnega varstva, gostinstva in turizma, izobraževanja, znanosti in kulture, v industriji pa zlasti v tekstilni, kovinski in usnjarsko–predelovalni. Joganova (2001:237-238) opozarja, da je poleg horizontalne segregacije za ženske značilna tudi vertikalna segregacija.

Avtorice Ferligoj, Ule in Rener (1990:60-61) pa so opozarjale, da je bilo enakopravnosti med spoloma precej manj, kot bi se lahko sklepalo po zakonodaji in visoki stopnji zaposlenosti žensk, saj trdijo: »Bolj ko se bližamo vrhu piramide del in zaposlitev, manj je v njih žensk«. Do tega zaključka so prišle zaradi opažanj, da je v Sloveniji obstajala velika feminizacija poklicev, kjer so zaposlene ženske. Ferligoj, Ule in Rener (prav tam) so izhajale iz prepričanja:

Dokler pri nas vlada dokaj uniformna in stereotipna porazdelitev družbenih in družinskih vlog moških in žensk ter stereotipni življenjski stili, bi uvedba evropskega delovnega časa, deljenega dela, dela doma in podaljšanje porodniškega dopusta samo za ženske, silila ženske nazaj v družino in v njihovo podreditev tradicionalnim družinskim in družbenim vlogam. Zdi se, da je

sestavljalcem nove populacijske politike in sploh vodilnim političnim strukturam ta opcija zelo blizu.

Leta 1997 je bilo med vsemi zaposlenimi 46,3 % žensk, tudi razlika med moškimi in ženskami v višini plače se je zmanjšala, saj je leta 1998 znašala 11,3 %, kar je bila tudi najnižja razlika v primerjavi z evropskimi državami v obdobju konca 20. stoletja. Jeram (2003:9) navaja, da od 1. januarja 2003, opredeljuje načelo enakega plačila za enako delo in delo enake vrednosti Zakon o delovnih razmerjih, po katerem je delodajalec dolžan izplačati enako plačilo delavkam oziroma delavcem ne glede na spol.

Ženske so bile prikrajšane tudi na izobrazbenem področju. Izobrazbena raven žensk se je začela dvigovati od sredine 19. stoletja. Takrat je prevladovala možnost pridobivanja osnovne in srednje izobrazbe, od konca 19. stoletja pa tudi visoke izobrazbe. Leta 1919 je bila ustanovljena Univerza v Ljubljani in v študijskem letu 1919/20 je bilo od vseh slušateljev le 3 % žensk. V študijskem letu 1938/39 je bilo od vseh študentov 19 % žensk, leta 1945/46 se je ta delež dvignil na 31,2 %, v študijskem letu 1970/71 pa na 42,4 % (Jogan, 2001:238). V študijskem letu 1984/85 je delež žensk med novinci prvič v zgodovini slovenskega visokega šolstva presegel populacijsko razmerje. Med vpisanimi v 1. letnik višjih in visokih šol je bilo 49 % moških in 51 % žensk, kar je bil takrat pomemben in v svetovnem merilu razmeroma redek dosežek (Simsič, 1986:44).

Višja stopnja izobraženosti in zaposelnosti ženske je omogočila, da so ženske začele pogosteje vstopati v javno življenje in politiko. Avtorice Freligoj, Ule in Rener (1990:25-26) so celo trdile: »To je bil gotovo napredek in to tako glede na preteklost kot tudi na druge socialistične družbe, pa tudi glede na zahodne družbe (težko bi našli tako liberalno zakonodajo na področju družine in ženske kot v Sloveniji)«.

Delež žensk, ki se vpišejo na Univerzo, se je zvišal na 56,9 % v letu 1998/99, medtem ko je ta delež znašal leta 1919/20 le 3 %. Povečal se je tudi delež žensk med magistri in sicer na 48,8 % leta 1998. Konec 90-ih let 20. stoletja, natančneje leta 1996, so se zaposleni moški v povprečju izobraževali 10,6 let, zaposlene ženske pa 10,8 let. Poudariti je potrebno, da se ženske še vedno izobražujejo za 'ženske' poklice, ki pa so podcenjeni (Jogan, 2001:237- 239).

3. MIT O MATERINSTVU

Mit je »zelo pozitivna, a nerealna predstava o določenih dogodkih, pojavih, ljudeh (knjižno)« (SSKJ, 2000). Oakleyeva (2000:169) navaja razlago mita zapisanega v Oxford English Dictionary in sicer: »popolnoma domišljajska pripoved /.../, ki uteleša kakšno splošno znano idejo o naravnem ali zgodovinskem pojavu.«

Iz antropološkega vidika ima mit primarno funkcijo podpiranja obstoječega reda, ohranjanja konservativnih družbenih vrednot in čaščenja tradicije. Oakleyeva je prepričana, da obstaja cela vrsta mitov o tem, kje je ženski mesto v družbi in ti miti zagotavljajo temeljno načelo ideologije spolnih vlog, v kateri sta ženskost in domestikacija eno in isto. Trditvi 'le ženske so gospodinje, so vselej bile gospodinje ali to zmorejo biti' pravi Oakleyeva 'mit o delitvi dela po spolu', medtem ko trditvi 'le ženske so matere, so vselej bile matere in so edine primerne za vzgojo otrok' pravi 'mit o materinstvu' (Oakley, 2000:169). Osredotočila se bom na slednjega.

3.1. Materinstvo kot poslanstvo ženske

»Čeprav nas ideologija materinstva prepričuje, da je materinstvo tako prostorsko kot časovno univerzalno /.../, pa je tako kot ga razumemo in doživljamo danes, v evropskem prostoru relativno nova institucija,« navaja Švab (2001:98). Dojemanje materinstva se je začelo spreminjati v času nastanka meščanske družine, v času drugačnega dojetja otroštva. Med dejavnike sprememb spadajo: upad družinske produkcije, dnevna odsotnost moškega v družini, krčenje velikosti družine in upad stopnje rodnosti. Opozoriti je potrebno, da so razlage sprememb v dojetju materinstva deležne ogromno nesoglasij, saj se zgodovinarji ne sporazumejo, ali so spremenjene stopnje rodnosti vplivale na nastanek novih dojetij materinstva, ali je nastanek predstav o tem vplival na upadanje rodnosti (prav tam:99). Zgodba o moderni družini se prične z materinstvom. Rener (v Švab, 2001:102) pravi, da je: »konstituiranje družinske zasebnosti predpogoj in ne posledica 'rojstva otroštva', da pa bi bilo v družinski

zasebnosti možno otroštvo v modernem pomenu, je bila predhodno potrebna interpelacija ženske v mater.«

Oakleyeva (2000) izhaja iz prepričanja, da je mit o materinstvu je sestavljen iz treh splošno sprejetih trditev. Prva je, da otrok potrebuje mater. Druga trditev je obrnjena in sicer, da mati potrebuje otroka. Tretja trditev je, da je materinstvo največ, kar lahko ženska doseže v življenju, v smislu, da se ženska potrdi šele z materinstvom.

Oakleyeva (2000:200) navaja, da »verodostojnost elementa mita ('ženska mora biti mati', op. N. H.) materinstva izvira /.../ iz zgodnjih procesov socializacije ženske spolne vloge, po katerih je materinstvo usoda vsake ženske, in iz psihoanalitične teorije«. Za psihoanalitični vidik velja, da ženska, ki se odloči, da ne bo postala mati, ne more biti 'feminilna' ženska, saj skupaj z materinstvom zavrača tudi ženskost.

Ženska je celo, v Lundbergovem in Fahnhmovem delu »Modern Woman: The Lost Sex«, obtožena krivde za večino sodobnih težav, in sicer zaradi njene deviacije od prave spolne vloge. V sodobni kulturi je materinstvo glavni element ženske spolne vloge. Zgodnje učenje o materinstvu otrok ženskega spola povzroči, da trditev 'vsaka ženska mora biti mati' postane resničnost. Zelo pomembna se mi zdi trditev Oakleyeve, da »/d/ružba v glavnem idealizira le posebno vrsto materinstva: materinstvo v zakonu« (prav tam:201-209).

Trditev, da mati potrebuje otroka, označi Oakleyeva (2000:213) za mit, ker po njenem mnenju materinski gon sploh ne obstaja, kljub temu, da je sodobni družbi prepričanje o obstoju materinskega gona izredno priljubljeno. Primer, s katerim Oakleyeva (prav tam:214-215) okrepi svoje trditve, so ženske, ki posvojijo otroka in se dobro znajdejo tudi brez pomoči biološkega materialnega gona. Vez med materjo in otrokom ni biološka, pravi Oakleyeva, temveč čustvena. Željo po materinstvu vpelje kultura in ženska se zmožnosti, da postane mati, nauči. »Materinski gon obstaja toliko, kolikor obstaja nagon hoditi v službo,« pravi Drglin (Delo, 11.10.2003:22).

Prav tako Sieder (1998:34) trdi:

Elizabeth Badinter in drugi avtorji iz tega¹⁴ sklepajo, da ni materinstvo nikakršna nadčasovna, tako rekoč 'naravna' lastnost žensk, da materinska ljubezen potemtakem ne izvira iz 'naravnega instinkta' žensk, ampak je nastal kot družbena norma, z opredelitvijo 'ženske narave' in realno zgodovinske spremembe naloge ženske v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju. Po dolgem obdobju brezbržnosti in ravnodušnosti do otrok naj bi šele 19. stoletje, tako kot še nobeno prej, povzdignilo materinstvo v ideal in v 'pristno določilo' žensk.

Tudi trditev, da otrok potrebuje mater, označi Oakleyeva za mit. Na stališču, da otrok vse svoje otroštvo potrebuje materino nenehno pozornost, so temeljila desetletja političnih odločitev v številnih državah, kjer so matere silili, naj ostanejo doma, otroške vrtce pa zapirali. Margeret Mead (v Oakley, 2000:224) je trdila podobno: »To (trditev, da otrok potrebuje mater, op. N. H.) je nova in pretanjena oblika antifeminizma, s katero poskušajo moški – ko se delajo, da povečujejo pomembnost materinstva – ženske še močneje privezati na otroke.«

Radikalno meščansko usmerjeni Masaryk je bil proti sklicevanju na posebno naravno vlogo žensk. Dejal je: »Vedno poudarjajo, da je žena po naravi določena za mater in razglašajo materinstvo za svetost. Ne rečem, da ni, a tudi očetovstvo je sveto in ne vem, zakaj naj bi bila žena po naravi bolj določena za mater, kot mož za očeta, obema pripada v družbi enak del«(Masaryk, v Jogan, 1996:10).

Tudi trditev, da otrok potrebuje mater, označi Oakleyeva za del mita o materinstvu. Avtorica navaja, da je trditev, da otrok potrebuje svojo biološko mater napačna, prav tako se ji zdi napačna trditev, da otrok potrebuje materino skrb bolj kakor skrb kogar koli drugega. S tem se le zavrača očetovska odgovornost, kot primer navaja Oakleyeva zaposlenost moškega, ki v nasprotju z žensko zaposlenostjo, ni problematična. Prav tako kot mit o delitvi dela po spolu je tudi mit o materinstvu, po prepričanju Oakleyeve, vir zatiranja žensk. »Oba mita krepija domestikacijo žensk: njihovo nenehno identificiranje s svetom doma« (Oakley, 2000:218-236).

¹⁴Sklep navedene avtorice izhaja iz dejstev razvidnih iz zgodovinskih poročil o visoki umrljivosti dojenčkov, zdravniških poročil in pripovedi o ravnodušnosti, brezčutnosti in zanemarjanju otrok kmečkih mater 18. in 19. stoletja (Sieder, 2000:34).

Ženska je prek materinske vloge, zaradi svoje reproduktivne funkcije, ujeta med naravo in kulturo. Ženska družbenost je opredeljena z biološkimi atributi, ki pa so družbeni, saj materina vloga ni naravna v smislu živalskosti in nagonkosti (Švab, 2001: 95).

Ideološka konceptualizacija materinstva v evropski civilizaciji temelji na dualističnem načinu razmišljanja, pravi Švab (2001:97) in dodaja, da je materinstvo opredeljeno z binarnimi opozicijami, ki delujejo izključujoče, torej, da en pol izključuje drugega in sicer: moški-ženska, duh-telo, narava-kultura, razum-čustva, javno-privatno, delo-ljubezen. V moderni evropski perspektivi sta spolna identiteta in materinstvo tesno povezani, saj je materinska identiteta ekskluzivistično vezana na heteroseksualno zvezo. Dejstvo je, da je v preteklosti prevladovala ideologija obveznega materinstva, ki je družbeno pričakovano in časovno regulirano dejanje, ki pa ga je nadomestilo odloženo materinstvo, ki temelji na novi podobi institucije materinstva, to je na iluziji svobodne izbire za materinstvo. Do sprememb, torej do zviševanja starosti ženske ob rojstvu prvega otroka, je prišlo zaradi podaljšane mladosti, daljšanja obdobja šolanja, zaostrenih pogojev na trgu delovne sile (prav tam:97-105). Švab (2001:105-106) celo trdi:

Prilaganje materinstva ni posledica svobodne odločitve per se, ampak je tako reproduktivno vedenje že postalo družbena norma, ki ima ideološke konotacije in je zatorej prav tako vsiljena. Družbeni pogoji postmodernosti ustvarjajo le navidezno iluzijo možnosti izbir, ki je družbeno funkcionalna. O iluziji govorimo zato, ker je družbeno pričakovana opcija pravzaprav le ena – prelaganje odločitve za materinstvo, na mesto katere posameznica oz. posameznik največkrat postavi zaposlitveno kariero.

Družbena percepcija materinstva se spreminja zaradi hitrega razvoja reproduktivnih tehnologij oziroma medicinske znanosti in posledično spremenjeno razmerje mati – otrok. Reprodukativne tehnologije so povzročile ločitev seksualnosti in reprodukcije. (prav tam:106-112). Kontracepcijska sredstva naj bi bila eden najpomembnejših indikatorjev ženske samostojnosti, vendar Švab (prav tam:111) poudarja tudi drugo plat in sicer to, da »neki tehnološki dosežek, v tem primeru kontracepcijska sredstva, je namreč lahko zgolj sredstvo in ne neodvisni dejavnik vplivanja na vedenjske vzorce v družbi«. Drglin (2003) pravi, da se je potrebno spraševati, kakšne so posledice uvajanja

novih metod za ženske, ali gre za več nazora nad ženskami in več discipliniranja ali pa gre za osvobajajoč učinek (Drglin, 2003:393).

3. 1. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM

Leta 1992, 1995 in 1999 se je v raziskavi SJM pojavilo vprašanje »*Ali mislite, da mora ženska za izpolnitev svojega življenja imeti otroke, ali pa to ni nujno?*«. To vprašanje se mi je zdelo primerno za prikaz tega, kakšno stališča ima slovenska javnost do materinstva. Vprašanje sem poimenovala odvisna spremenljivka MATI.

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko MATI in neodvisnimi spremenljivkami: spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila naslednje hipoteze:

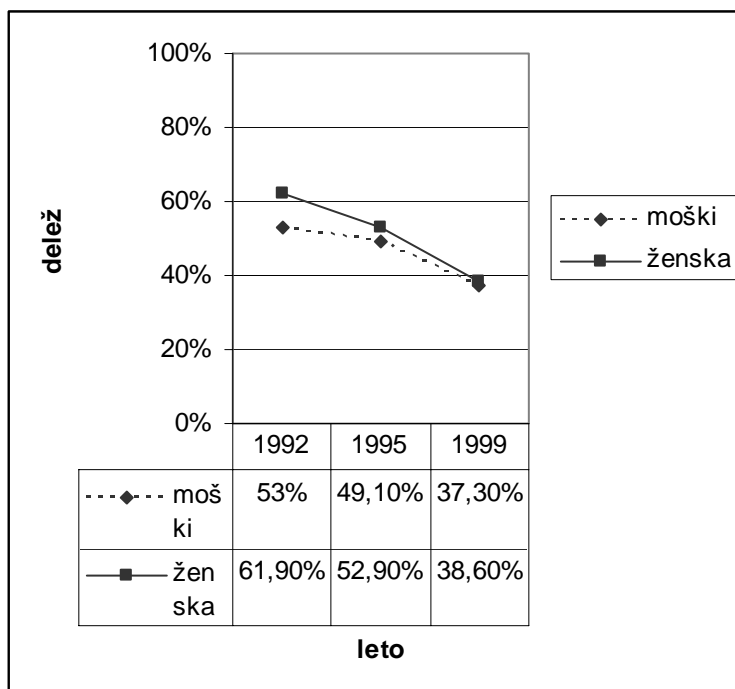
1. Ženske pripisujejo materinstvu večji pomen kot moški.
2. Mlajši pripisujejo materinstvu manjši pomen kot starejši.
3. Pomembnost materinstva pada sorazmerno z višanjem izobrazbe.
4. Poročeni pripisujejo materinstvu večji pomen kot samski.
5. Verni pripisujejo materinstvu večji pomen kot neverni.

Od naštetih sem zavrnila le prvo hipotezo, ostale sem potrdila. V nadaljevanju bom obrazložila potrditve oziroma zavrnite navedenih hipotez.

Delež respondentov, ki so odgovorili, da ženska potrebuje otroka, se je od leta 1992 do 1999 znižal za kar 19,7 % odstotkov, kar kaže na to, da slovenska javnost v 90-ih vedno manj poudarja nujnost materinstva, oziroma ne postavlja več enačaja med materjo in žensko.

Analiza podatkov kaže tudi na to, da spol ne vpliva na stališča do nujnosti materinstva (Slika 3.1.), zaradi česar lahko zavrnem prvo hipotezo.

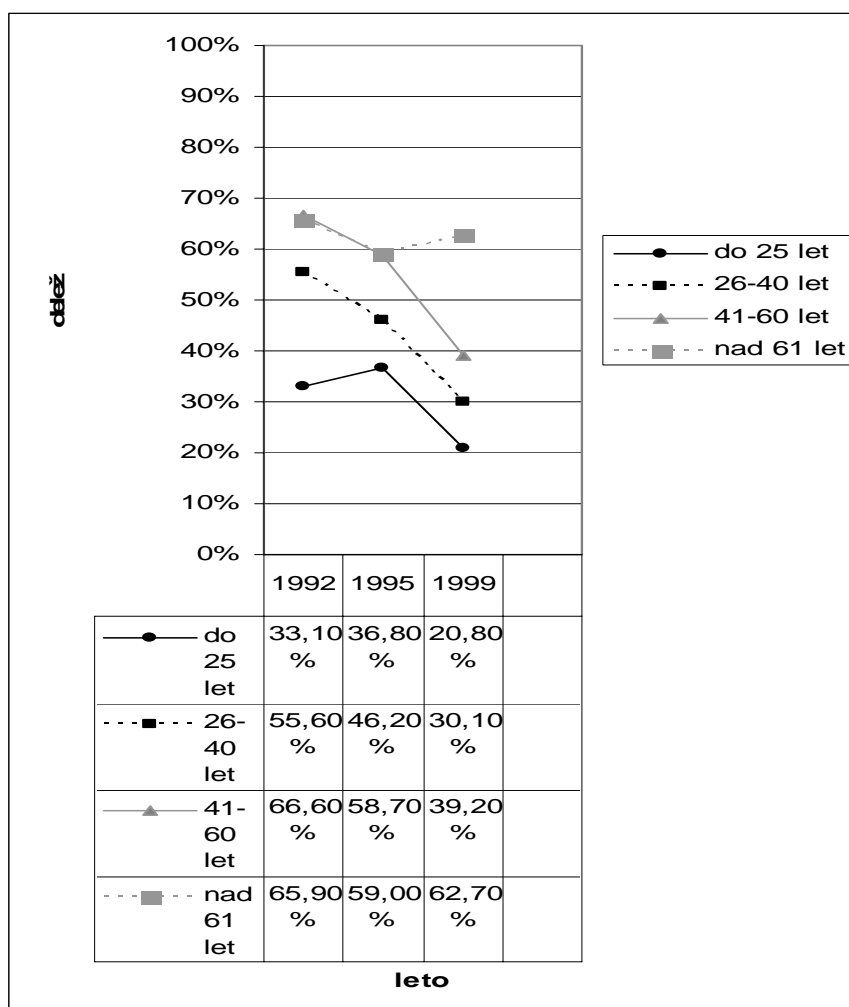
SLIKA 3.1.: Trend spreminjanja soglašanja (v treh časovnih točkah) moških in žensk s trditvijo, da mora ženska za izpolnitev svojega življenja imeti otroke (v odstotkih)

Vir: »Slovensko javno mnenje leta 1992, 1995, 1999. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij«

Na vprašanje »Ali mislite, da mora ženska za izpolnitev svojega življenja imeti otroke, ali pa to ni nujno?« so v največji meri odgovorili »potrebuje otroka« starejši od 61 let, zelo podobno so odgovorili tudi stari med 40 in 61 let. Izbira odgovora »ni nujno« (da ženska potrebuje otroka) upada sorazmerno s starostjo, saj se je za ta odgovor odločilo največ tistih, ki so mlajši od 25 let (Slika 3.2.). Delež tistih, ki so odgovorili, da je otrok nujen za žensko, pada sorazmerno z višanjem izobrazbe. Izobrazba torej ključno vpliva na stališča do nujnosti materinstva. Pri ugotavljanju povezanosti med spremenljivko MATI in zakonskim stanom (POROKA) sem prišla do zaključka, da poročeni v večji meri (v povprečju 53,7 %) menijo, da ženska nujno potrebuje otroka, da je njeno življenje izpopolnjeno, kot pa samski (v povprečju 38,8 %). Na podlagi analize podatkov, sem prav tako ugotovila, da verni v večji meri (v povprečju 54,8 %) pripisujejo ženski materinsko vlogo, kot neverni (v povprečju 37,8 %).

SLIKA 3.2.: Trend spreminjanja strinjanja (v treh časovnih točkah) različnih starostnih razredov s trditvijo, da mora ženska za izpolnitev svojega življenja imeti otroke (v odstotkih)

Vir: »Slovensko javno mnenje leta 1992, 1995, 1999. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij«

Primerno razlago za spremembe do vrednotenja materinstva kot poslanstva ženske, vidim v tem, da se prebivalci Slovenije odmikajo od tradicionalnih vrednotenj družine. V Sloveniji se pojavlja tudi trend zmanjševanja števila otrok v družinah, o čemer poroča Kozmik (1997). To število znaša 1,29 otroka na eno družino leta 1995. Za primerjavo: leta 1980 je bilo to število 2,11.¹⁵

¹⁵ Zanimivo je, da najhitrejše upadanje rodnosti beležimo v prvi polovici 20.stoletja. Če za opis tega znižanja uporabimo celotno rodnost, ga lahko izrazimo takole: ženske, rojene okrog leta 1875, so v povprečju rodile 4,7 otroka, njihove hčere 3, njihove vnukinje 2,1 in njihove pravnukinje še samo 1,8 otroka, kar je razvidno iz Slovenskega nacionalnega poročila 1994 (Kozmik, 1997).

3. 2. Očetovstvo kot poslanstvo moškega

Avtorica Švab (2001:115) pravi, da so družbene spremembe bolj očitne v zvezi z očetovstvom, medtem ko ostaja materinstvo v temeljih domala nespremenjeno. V prejšnjem podpoglavju sem prišla do zaključka, da se je dojemanje materinstva oziroma natančneje, dojemanje ženske kot matere v Sloveniji v zadnjih 10-ih letih bistveno spremenilo, kakšno pa je v zadnjem času dojemanje očetovstva pa sem želela prikazati z analizo podatkov SJM v letu 1999.

Očetova vloga je bila videti jasna in neproblematična, dokler je bil patriarhalni obrazec družine jasen in trden (Skušek, v Zavrl, 1999:15). »Raziskovanja v zadnjih treh desetletjih 20. stoletja /.../ nedvoumno kažejo na to, da obsegu in dinamiki vstopanja žensk v javna območja, ki so bila dolgotrajno rezervirana za moške, ne sledi vstopanje moških v zasebno sfero,« pravi Jogan (2001:185) in nadaljuje, da medtem ko je za moške družina spodbujevalna (ali pa večinoma neobremenjevalna) okoliščina v javnem prostoru, je za ženske večkrat obremenjevalna. V postmodernosti zaznavamo družbeno prepoznavanje pluralnosti moškosti (tudi skozi pluralizacijo življenjskih stilov), v ta kontekst pa uvrščamo tudi pojav novega očetovstva, ki je definirano predvsem z večjo vpletenostjo očetov v (nova) razmerja z otroki (Švab, 2001:123-126).

Zanimiv problem oziroma bojazen, ki jo izpostavi Švab (2001) v knjigi »Družina: od modernosti k postmodernosti« je ta, da gre pri novem očetovstvu zgolj za dopolnjevanje glavne družinske vloge - materinstva. Pravi, da problem moške vključenosti v družino ni toliko problem moških oziroma njihove pripravljenosti in sposobnosti za učenje, temveč kulturnega imaginarija, ki v ontologijo družine umešča materinstvo kot ekskluzivno, nenadomestljivo in za obstoj in reprodukcijo družbe nujno vlogo.

3. 2. 1. Analiza podatkov SJM

Za prikaz stališč SJM do očetovstva sem izbrala trditev »*Moški mora imeti otroke, če naj bo njegovo življenje izpolnjeno*«, s katero so respondenti ali (močno) soglašali ali (močno) nesoglašali. Trditev sem poimenovala odvisna spremenljivka OČE.¹⁶

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko OČE in neodvisnimi spremenljivkami: spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila naslednje hipoteze.

1. Moški v večji meri kot ženske menijo, da moški mora imeti otroke, da je njegovo življenje izpopolnjeno.
2. Soglašanje s trditvijo, da moški mora biti oče, s starostjo narašča.
3. Soglašanje s trditvijo, da moški mora biti oče, z izobrazbo pada.
4. Poročeni v večji meri kot samski menijo, da moški mora imeti otroke, da je njegovo življenje izpopolnjeno.
5. Verni v večji meri kot neverni menijo, da moški mora imeti otroke, da je njegovo življenje izpopolnjeno

Potrdila sem vse hipoteze. V nadaljevanju bom obrazložila potrditve navedenih hipotez.

S trditvijo je 1999 leta (močno) soglašalo 53,7 % anketirancev, in sicer 60,9 % moških in 47,6 % žensk (Slika 3.3.). Spol torej vpliva na stališča do očetovstva.

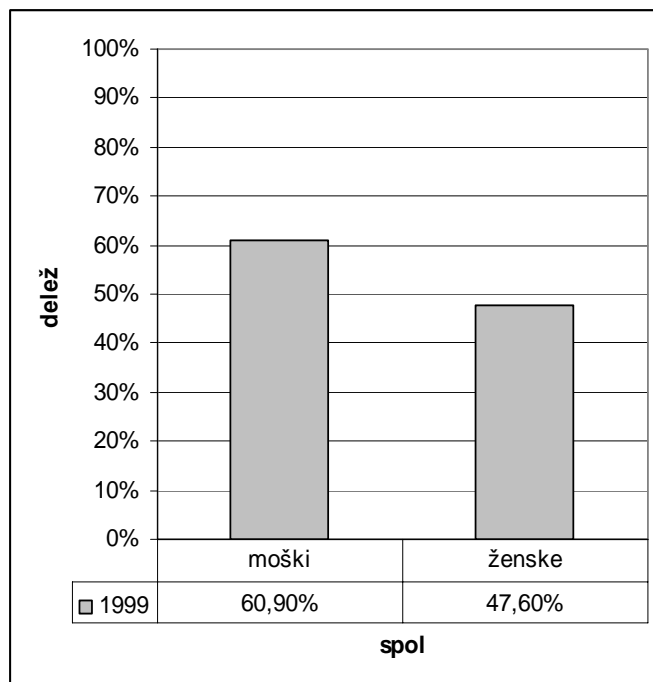
Soglašanje s trditvijo »*Moški mora imeti otroke, če naj bo njegovo življenje izpolnjeno*«, upada sorazmerno s starostjo, saj je (močno) soglašalo 73,8 % starejših od 61 let in le 38,6 % mlajših od 25 let.

Prav tako sem ugotavljala povezanost med spremenljivko OČE in izobrazbo (IZOB). Soglašanje s trditvijo narašča sorazmerno z nižanjem izobraženosti. S trditvijo je (močno) soglašalo 65,5 % osnovnošolsko izobraženih, medtem ko je (močno) soglašalo s trditvijo le 56,5 % visoko in višje izobraženih. S trditvijo v večji meri kot samski (45,5

¹⁶ Vprašanje se je v raziskavi SJM pojavilo le enkrat, leta 1999, in ni identično vprašanju, ki se nanaša na materinstvo. Primerljivost podatkov zaradi tega ni mogoča.

%) (močno) soglašajo poročeni (58,5%). S tem, da moški mora imeti otroka, v večji meri (močno) soglašajo verni (60 %), medtem ko s tem soglašajo 40 % nevernih.

SLIKA 3.3.: Delež moških in žensk, ki (močno) soglašajo s trditvijo »Moški mora imeti otroke, če naj bo njegovo življenje izpolnjeno« (v odstotkih)

Vir: »Slovensko javno mnenje leta 1999. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.«

3. 3. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM

Za prikaz vrednotenja otrok v SJM se izbrala trditev »Gledati otroke kako rastejo, je največja sreča v življenju« s katero so v letih 1993 in 2003 respondenti ali (močno) soglašali ali (močno) nesoglašali. Trditev sem poimenovala odvisna spremenljivka OTROCI.

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko OTROCI in neodvisnimi spremenljivkami: spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila hipoteze:

1. Ženske v večji meri kot moški menijo, da so otroci največja sreča v življenju.
2. Starejši v večji meri kot mlajši menijo, da so otroci največja sreča v življenju.

3. Nižje izobraženi v večji meri kot višje izobraženi menijo, da so otroci največja sreča v življenju.
4. Poročeni v večji meri kot samski menijo, da so otroci največja sreča v življenju.
5. Verni v večji meri kot neverni menijo, da so otroci največja sreča v življenju.

Zavrnila sem vse hipoteze. V nadaljevanju bom obrazložila zavrnitve navedenih hipotez.

S trditvijo »Gledati otroke kako rastejo, je največja sreča v življenju«, ne glede na leto, (močno) soglaša v povprečju 98 % opredeljenih anketirancev. Stališča moških in žensk do vrednotenja otrok, se med seboj ne razikujejo niti na začetku 90-ih, niti na začetku novega stoletja. Spol torej ne vpliva na vrednotenje otrok. Prav tako na vrednotenje otrok ne vplivajo starost, izobrazba, zakonski stan in vernost, saj so v obeh letih in znotraj vseh razredov vrednotenja izredno visoka.

3. 4. Otrok kot pogoj za uspešen zakon

3. 4. 1. Medčasovna analiza podatkov

Za prikaz pomembnosti materinstva in očetovstva sem izbrala trditev, ki se je pojavila v vprašalniku raziskave SJM leta 1992 in 1999. Trditev se glasi: »*Tukaj je seznam stvari, za katere nekateri ljudje sodijo, da so potrebne za uspešen zakon. Prosimo vas, da nam za vsako od njih poveste, ali je po vaši oceni zelo pomembna, precej pomembna, ali ni kaj dosti pomembna za uspešen zakon*«. Trditev sem poimenovala odvisna spremenljivka OTROK, saj sem ugotavljala kolikšno pomembnost pripisujejo anketiranci otroku, kot pogoj za uspešen zakon.

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko OTROK in neodvisnimi spremenljivkami: spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila hipoteze:

1. Spol vpliva na stališča o starševstvu kot pogoj za uspešen zakon.

2. Starost vpliva na stališča o starševstvu kot pogoju za uspešen zakon.
3. Izobrazba vpliva na stališča o starševstvu kot pogoju za uspešen zakon.
4. Zakonski stan vpliva na stališča o starševstvu kot pogoju za uspešen zakon.
5. Vernost vpliva na stališča o starševstvu kot pogoju za uspešen zakon.

Zavrnila sem vse hipoteze. V nadaljevanju bom obrazložila zavrnitve navedenih hipotez.

V povprečju 95 % opredeljenih anketirancev je v obeh letih menilo, da je otrok (zelo in precej) pomemben za uspešen zakon. Stališča moških in žensk glede pomembnosti starševstva znotraj zakonske zveze, se ne razlikujejo. Prav tako na stališča ne vplivajo starost, izobrazba, zakonski stan in vernost, saj so v obeh letih in znotraj vseh razredov vrednotenja izredno visoka.

Podatki, ki pričajo na izredno visoko stopnjo vrednotenja otrok in njihovo pomembnost v zakonski zvezi, me je presenetila, saj sem glede na podatke, ki jih navaja Kozmik (1997), iz popisa prebivalstva leta 1991, iz katerih je razvidno, da kar petina poročenih nima otrok in da se na splošno beleži v Sloveniji trend zmanjševanja števila otrok v družini, pričakovala nižjo stopnjo vrednotenja pomembnosti otroka. Prav tako so spremembe življenjskih stilov povzročile padec rojstev otrok, zaradi spremenjene vloge ženske, ki pomembnost kariere postavljajo pred željo po otrocih (Jones in dr., v Toš, 1999:218).

3. 5. Prisotnost matere in očeta kot edini pogoj za uspešen razvoj otroka

»Osnovni demografski kazalci že več kot tri desetletja kažejo na pluralizacijo družinskih oblik, predvsem zaradi zviševanja števila razvez, števila enostarševskih družin,« navaja Švab (2001:48). Tako kot v zahodnoevropskih državah tudi pri nas

narašča število enostarševskih družin.¹⁷ Dodati je treba, da je največ enostarševskih družin takšnih, v katerih živi mati z otroki (85,8 % vseh enostarševskih družin). Delež teh družin je po popisu iz leta 1991 18%, v zahodnoevropskih državah pa se ta delež približuje tretjini vseh družin (Rener in Švab, v Kozmik, 1997).

Inglehart (1997:56) izhaja iz prepričanja, da je postmoderna vrednotna orientiranost ljudi kriva za toleranco do enostarševskih družin, saj spodobnost za preživetje samske matere zaradi ekonomskega razvoja ni postavljena pod vprašaj.

3. 5. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM

Za prikaz stališč do tradicionalne družine oziroma posredno tudi do stališč enostarševske družine sem v SJM izbrala vprašanje *»Če nekdo reče, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel, ali vi s tem soglašate, ali ne soglašate?«* Trditev sem poimenovala odvisna spremenljivka OČEMATI.

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko OČEMATI in neodvisnimi spremenljivkami; spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila hipoteze:

1. Ženske v večji meri kot moški menijo, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel.
2. Soglašanje s trditvijo, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel, s starostjo narašča.
3. Soglašanje s trditvijo, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel, z višanjem izobrazbe pada.
4. Poročeni v večji meri kot samski menijo, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel.
5. Verni v večji meri kot neverni menijo, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel.

¹⁷ Da ne gre za nov trend, je razvidno iz pisanja avtorice Boh (1989:291-292), ki opozarja na visok delež enostarševskih družin (oziroma visok delež otrok rojenim neporočenim materam) v Sloveniji v 60-ih, 70-ih in 80-ih, sodeč po podatkih Statističnega letopisa Slovenije.

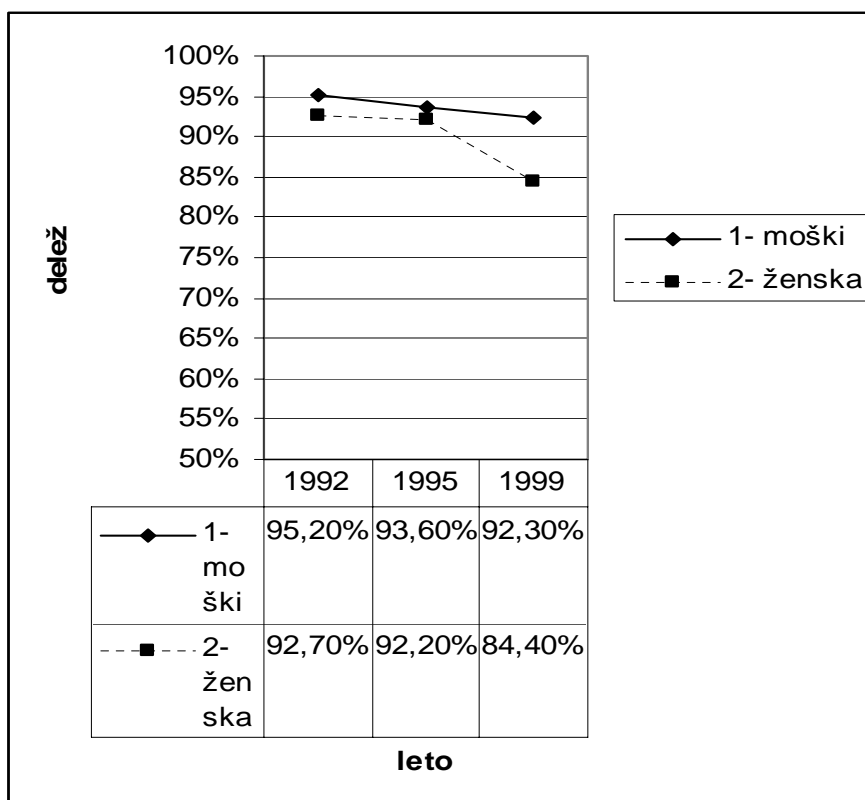
Sledi obrazložitev potrditve hipotez 2, 4, in 5, ter zavrnitve hipotez 1 in 3.

Leta 1992 je s trditvijo »Če nekdo reče, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel, ali vi s tem soglašate, ali ne soglašate?« soglašalo 93,9 % opredeljenih anketirancev. Leta 1999 se je delež tistih, ki soglašajo s trditvijo znižal na 88 %.

Stališča moških in žensk do vrednotenja nuklearne družine se ne bistveno razlikujejo, je pa opazen trend zniževanja soglašanja s trditvijo, ki je v prid nuklearni družini, torej zniževanje tradicionalnih stališč, še posebej pri ženskah (Slika 3.4.).

S stališčem, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel, v največji meri soglašajo anketiranci starejši od 61 let. Soglašanje s trditvijo upada sorazmerno s starostjo.

SLIKA 3.4.: Trend spreminjanja soglašanja (v treh časovnih točkah) moških in žensk s trditvijo »Če nekdo reče, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel«, ali vi s tem soglašate, ali ne soglašate?« (v odstotkih)

Vir: »Slovensko javno mnenje 1992, 1995 in 1999. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij«

S trditvijo »Če nekdo reče, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel, ali vi s tem soglašate, ali ne soglašate?« v največji (v vseh treh letih približno 94%) soglašajo anketiranci z osnovnošolsko izobrazbo. Prav tako v veliki meri soglašajo ljudje s poklicno izobrazbo. Srednješolsko izobraženi pa s trditvijo soglašajo v najmanjši meri. Pri ugotavljanju povezanosti OČEMATI in POROKA (zakonski stan) v letih 1992, 1995 in 1999 sem prišla do ugotovitev, da s trditvijo v večji meri kot samski (močno) soglašajo poročeni in da je opazen torej trend razhajanja stališč poročenih in samskih. Razlike med vernimi in nevernimi na začetku 90-ih še niso vidne, v letih 1995 in 1999 pa verni v večji meri poudarjajo pomembnost obeh staršev kot neverni.

K spremembam stališč glede nuklearne družine so najmanj nagnjeni starejši od 40 let, osnovnošolsko in poklicno izobraženi, verni¹⁸, poročeni in moški. Srečno odraščanje otroka se še vedno povezuje s tradicionalnim stališčem nuklearne družine, torej pristotnosti obeh staršev.

¹⁸ Stališča vernih do nuklearne oziroma enostarševske družine so posledica vpliva RKC. Po katoliškem nauku med zakonsko zvezo in družino pravzaprav ni razlike, kajti zakon je po svoji funkciji 'produciranje' družine, družina pa je prava, bogopodobna le, če temelji na zakonski zvezi, kot jo je vzpostavila cerkev. Pri tem ne gre za kakršen koli tip družine, mišljena je patriarhalna družina, ki jo je cerkev kot 'naraven' primer družine promovirala skozi zgodovino (Kozinc, 1996).

4. REPRODUKTIVNA IZBIRA

V Sloveniji se je že pred 2. svetovno vojno začela borba za priznavanje reproduktivnih pravic žensk. V 60-ih in 70-ih letih¹⁹ se je začela oblikovati zakonodaja, ki je urejala reproduktivno področje. Oblikovale so se tudi zdravstvene institucije, ki so razvijale in izvajale programe načrtovanja družine (Kveder Obersnel, 1998:9).

V 70-ih je splavnost naraščala, visoka je bila tudi umrljivost zaradi nestrokovnega splava. Vsako leto je splavilo 14.500 žensk, od teh je tri četrtine naredilo splav zakonito. V Evropi se je pojavila epidemija mladostniških nosečnosti, prav tako tudi v Sloveniji. Vznemirjajoči kazalci in relativno nizka raven reproduktivnega zdravja sta pripomogla k ureditvi zakonodaje leta 1977. Učinki večje dostopnosti reproduktivnih pravic so bili precejšnji, saj se je število nenačrtovanih zanositev in splavov zmanjšalo, zmanjšala se je tudi obolevnost in umrljivost zaradi nosečnosti in splava.

V 90-ih letih so bili ženskam dani boljši pogoji za uresničevanje reproduktivnih pravic, izpolnitev le-teh pa je bila odvisna bolj od žensk samih. Leta 1991 so si, na primer v novi slovenski ustavi, uspele ženske same izboriti ustavno določilo o svobodnem odločanju o rojstvu otrok. Znani pa so primeri omejevanja pravic, kot sta podpisovanje potrdil, da ženska v primeru zaposlitve ne bo zanosila ali samoplačništvo za zdravstvene storitve. Slabša dostopnost do reproduktivnih pravic in ogroženost se pojavi pri mladostnicah in starejših, nižje izobraženih in osveščениh ženskah (Kveder Obersnel, 1998:8-15).

Kozmik (1998:6) opozarja, da ko govorimo o pravici žensk do spolnosti in reproduktivnih pravicah žensk,²⁰ ju pogosto omejimo le na eno dimenzijo, na primer na

¹⁹ Leta 1969 je po podatkih raziskave SJM odobraval splav 5,2 % ljudi, 78,3 % je bilo izjemoma za splav, 16,5 % proti splavu. Presenetljivo je to, da je bilo proti splavu več žensk (19 %) kot moških (13,9 %). Prav tako je bilo tudi leta 1975/76, ko se je sicer delež tistih, ki so bili za splav zvišal na 8,5 %, izjemoma za splav se je opredelilo 75,8 % ljudi, proti pa je bilo 15,7 %, od tega 14,9 % moških in 16,4 % žensk.

²⁰ Reproduktivne pravice kot temelj svobodne reproduktivne izbire sta opredelili Mednarodna konferenca o prebivalstvu in razvoju v Kairu leta 1994 in Četrta svetovna konferenca o ženskah v Pekingu leta 1995 (Lauglo, Mogedal, 1998:15-33).

splav ali materinstvo, medtem ko bi bilo pravilno, če bi se osredotočalo na varovanje zdravja v celotnem življenjskem obdobju ženske, na zagotavljanje njene varnosti. Navaja tudi, da seksualne pravice niso omejene zgolj na reproduktivne zmožnosti,²¹ temveč zajemajo mnogo širši vidik življenja žensk.

4. 1. Pravica ženske do splava

Po ustavi je odločanje o rojstvih svojih otrok svobodno. S to pomembno temeljno svoboščino omogoča ustava človeku (ženski in moškemu v generativnem obdobju), da uveljavi svojo voljo o tem, ali bo imel otroke, koliko jih bo imel in kdaj jih bo imel. Država ne more zahtevati od človeka, naj rojeva oziroma naj ne rojeva.

Mednarodni dokumenti poudarjajo, da je uravnavanje demografskega razvoja suverena pravica vsake države, načrtovanje družine, odločanje o rojstvih, pa temeljna človekova pravica.²² Država zagotavlja dostopnost zdravstvenih in drugih storitev za uresničevanje pravic in sicer pravice do ugotavljanja in zdravljenja zmanjšane plodnosti, do preprečevanja zanositve in umetne prekinitve nosečnosti. Način uresničevanja ustavne svobode odločanja o rojstvih predpisuje zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvih otrok iz leta 1977 (Zupančič, 1999: 24-25).

Družbeni položaj ženske (samska, poročena, ločena, vdova) ni pravno pomemben dejavnik pri razlogih za prepoved ali dovolitev splava. Pravni razlogi za splav so v Sloveniji, poleg zahteve ženske za prekinitve nosečnosti, sledeči: ogroženost življenja ženske, posilstvo, incest, poškodba zarodka, fizično in mentalno zdravje ženske, ekonomsko socialni razlogi (Lauglo, Mogedal, v Kozmik: 1998: 21).

²¹ Med seksualne pravice se uvršča: pravica do izbire spolnega partnerja oziroma partnerke, pravica do nadzora nad lastnim telesom, pravica do seksualnega užitka, pravica ne biti zlorabljena, pravica do izbire kontracepcijske metode, pravica do varnega splava, pravica do dostopa do zaščite pred spolno prenosljivimi boleznimi in do zdravljenja, pravica do informiranosti in izobraževanja na področju seksualnih pravic in pravica do izvajanja in uživanja teh pravic (Kozmik, 1999:7).

²² Malta in Andora sta v Evropi edini državi, ki v nobenem primeru ne dovoljujeta splava (Lauglo, Mogedal, v Kozmik, 1998:21).

4. 1. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM

Za prikaz stališč do splava sem v SJM (leto 1993 in 2003) izbrala vprašanje »Noseča ženska mora imeti pravico do zakonite prekinitve nosečnosti s splavom ne glede na razlog, če se odloči, da ne bo imela otrok«, s katero so respondenti soglašali ali nesoglašali. Trditev sem poimenovala odvisna spremenljivka SPLAV.

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko SPLAV in neodvisnimi spremenljivkami: spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila hipoteze:

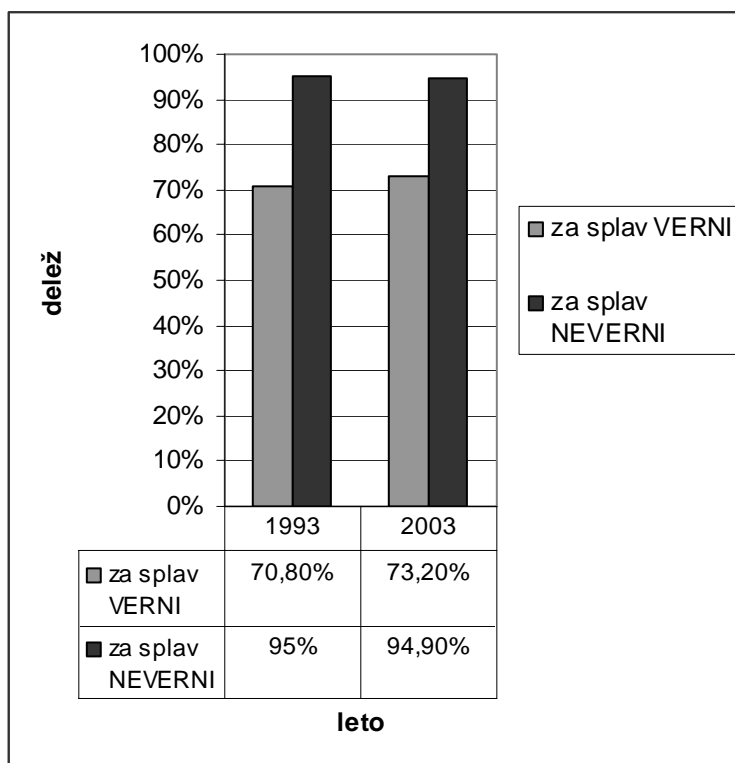
1. Spol vpliva na stališča do splava.
2. Mlajši v največji meri odobravajo splav.
3. Višje in visoko izobraženi v največji meri odobravajo splav.
4. Samski v večji meri kot poročeni odobravajo splav.
5. Neverni v večji meri kot verni odobravajo splav.

Potrdila sem le hipotezo 5, ostale sem zavrnila.

S trditvijo soglašata 4/5 opredeljenih respondentov, ne glede na leto. Stališča moških in žensk do splava se ne razlikujejo. Podatki kažejo vpliv starosti na stališča do splava, saj v povprečju odobrava splav 87 % respondentov v starostnem razredu med 26 in 40 let in le 70 % starejših od 61 let.

S trditvijo v največji meri soglašajo anketiranci z srednješolsko izobrazbo, v najmanjši pa osnovnošolsko izobraženi. Glede na zakonski stan se stališča do splava ne razlikujejo. Pri ugotavljanju povezanosti SPLAV in VERA (vernost) sem prišla do ugotovitev, ki so jasno vidne iz slike 4.5.

SLIKA 4.5.: Trend spreminjanja stališč so splava (ne)vernih v dveh časovnih točkah (v odstotkih)

Vir: » Slovensko javno mnenje 1993 in 2003. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij«

Najbolj je očitna razlika med vernimi in nevernimi. Slednji v izjemno veliki meri (v povprečju več kot 90 %) podpirajo pravico ženske do splava. Takšno razlikovanje v mnenju (ne)vernih pripisujem močnemu vplivu RKC (Rimokatoliške cerkve) na stališča vernih.²³ Prav tako po podobni meri odobravanja izstopajo respondenti, stari od 26 do 40 let, torej ravno tisti, ki so v rodni dobi. Opazen pa je trend upadanja odobravanja (ki je kljub temu visok) pri višje, visoko in srednje izobraženih.

²³ RKC se je vedno zavzemala za spoštovanje in pravice človeškega bitja od trenutka spočetja. Po mnenju teologov je splav eno najhujših dejanj nepravčnosti do človeškega bitja, ki je popolnoma onemogočeno in uničeno v svoji temeljni pravici, ki mu pripada kot osebi, to je pravici do življenja. Zakonik cerkvenega prava obravnava namerni splav kot kaznivo dejanje proti človeškemu življenju in svobodi (Kozinc, 1996).

5. ZAPOSLENOST MATER

5. 1. Vrednotenje gospodinjskega nasproti plačanemu delu

Oakley (2000:11) pravi, da je vloga gospodinje dodeljena izključno ženskam, ne pa odraslim osebam obeh spolov, povezana je z ekonomsko odvisnostjo, ima status ne-dela in se razlikuje od pravega, ekonomsko produktivnega dela. Prav tako navaja da je vloga gospodinje primarna vloga ženske, da ima prioriteto pred vsemi drugimi vlogami.

5. 1. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM

Za prikaz vrednotenja gospodinj v SJM sem izbrala trditev *»Za žensko je prav tako izpolnjujoče, če je gospodinja, kot če dela za plačilo«*, s katero so respondenti ali (močno) soglašali ali (močno) nesoglašali. Trditev sem poimenovala odvisna spremenljivka GOSPODIN.

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko GOSPODIN in neodvisnimi spremenljivkami: spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila hipoteze:²⁴

1. Moški v večji meri pripisujejo gospodinjenju in plačanemu delu enak pomen kot ženske. / Moški ohranjajo tradicionalen pogled na žensko.
2. Starejši v največji meri pripisujejo gospodinjenju in plačanemu delu enak pomen. / Starejši ohranjajo tradicionalen pogled na žensko.
3. Osnovnošolsko izobraženi v največji meri pripisujejo gospodinjenju in plačanemu delu enak pomen kot neverni. / Nižje izobraženi ohranjajo tradicionalen pogled na žensko.
4. Poročeni v večji meri pripisujejo gospodinjenju in plačanemu delu enak pomen kot samski. / Poročeni ohranjajo tradicionalen pogled na žensko.

²⁴ Menim, da obstaja večja verjetnost, da so respondenti s soglašanjem s trditvijo pokazali tradicionalen pogled na žensko in željo po ohranitvi tega stanja, a bom kljub temu navedla dve različici hipotez.

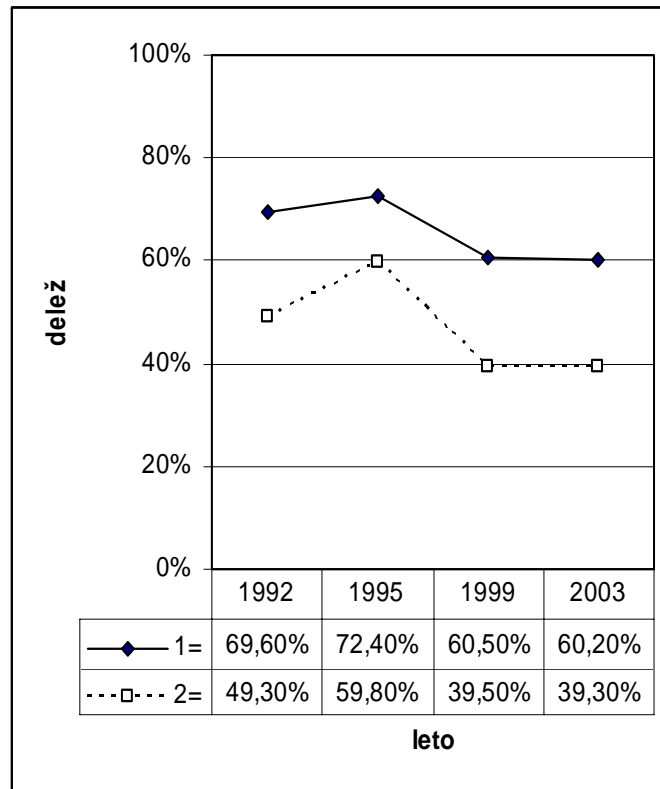
5. Verni v večji meri pripisujejo gospodinjenju in plačanemu delu enak pomen kot neverni. / Verni ohranjajo tradicionalen pogled na žensko.

Potrdila sem vse hipoteze, razen hipoteze 4.

Delež ljudi, ki (močno) soglašajo s trditvijo, da je za žensko je prav tako izpolnjujoče, če je gospodinja, kot če dela za plačilo, se je od leta 1992 do 2003 znižal skoraj 10 % odstotkov. Stališča moških in žensk do vrednotenja ženske kot gospodinje, se razlikujejo. Ženske v povprečju v manjši meri soglašajo s trditvijo kot moški. Mlajši od 25 let v najmanjši meri odobravajo to, da je biti gospodinja lahko enako izpopolnjujoče kot opravljanje dela za plačilo, medtem ko s tem starejši od 61 let najbolj soglašajo.

Prav tako sem ugotavljala povezanost med spremenljivko GOSPODIN in izobrazbo (IZOB) in ugotovila sem, da v največji meri (močno) soglašajo anketiranci z osnovnošolsko izobrazbo. Leta 2003 s trditvijo (močno) soglašala le še 27,1 % višje in visoko izobraženih, kar kaže na izrazit padec soglašanja pri tej skupini ljudi (za 25 % od leta 1995 do 2003), medtem ko je pri osnovnošolsko izobraženih padec soglašanja v istem obdobju le 4,4 odstoten. Izobrazba torej vpliva na stališča do vrednotenja vloge gospodinje v primerjavi s plačano delavko. Zakonski stan ne vpliva na stališča do vrednotenja vloge gospodinje v primerjavi s plačano delavko. Pri ugotavljanju povezanosti GOSPODIN in VERA (vernost) do ugotovitev, ki so razvidne iz slike 5.6.

SLIKA 5.6.:Trend spreminjanja (močnega) soglašanja (ne)vernih (v štirih časovnih točkah) s trditvijo »Za žensko je prav tako izpolnjujoče, če je gospodinja, kot če dela za plačilo« (v odstotkih)

Vir: »Slovensko javno mnenje leta 1992, 1995, 1999, 2003. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij«

5. 2. Ženska kot mati in delavka

Zaposlene matere pa ravno zaradi mita o materinstvu muči občutek krivde, saj so ta mit internalizirale Oakleyeva (2000:225) navaja, da znanstvene ugotovitve kažejo, da zaposlovanje mater nima škodljivega vpliva na otrokov telesni, socialni, intelektualni ali čustveni razvoj. V nasprotju s splošnim prepričanjem, da je vzrok mladoletnega prestopništva materina zaposlitev, Oakleyeva (prav tam) opozarja na ugotovitev, da so otroci zaposlenih mater manj nagnjeni k prestopništvu kakor otroci mater, ki so ostale doma.

Pravice, ki se nanašajo na usklajevanje družinskega in poklicnega življenja, so v Sloveniji opredeljene v zakonu o delovnih razmerjih. Zakon ureja pravico delavk do posebnega varstva med nosečnostjo, porodom in v zvezi z materinstvom (Jeram, Salecl, 1999:8-21).

5. 2. 1. Medčasovna analiza podatkov SJM

Spremenljivko, ki se mi je zdela najbolj primerna za prikaz stališč do zaposlovanja mater, sem poimenovala ZAPOSLEM. Pri spremenljivki gre za (močno) soglašanje in (močno) ne soglašanje s trditvijo »Zaposlena mati lahko vzpostavi do svojih otrok prav tako topel in varen odnos kot nezaposlena mati« in sicer v letih 1992, 1995, 1999 in 2003.

Pri ugotavljanju povezanosti med odvisno spremenljivko ZAPOSLEM in neodvisnimi spremenljivkami: spol, starost, izobrazba, zakonski stan, vernost, sem postavila hipoteze:

1. Stališča moških glede zaposlovanja mater se razlikujejo od stališč žensk o zaposlovanju mater.
2. Starejši v najmanjši meri odobravajo zaposlovanje mater.
3. Višje in visoko izobraženi v največji meri odobravajo zaposlovanje mater.
4. Poročeni v manjši meri odobravajo zaposlovanje mater kot samski.
5. Verni v manjši meri odobravajo zaposlovanje mater kot neverni.

Potrdila sem vse hipoteze, razen prve.

Delež ljudi, ki (močno) soglašajo s trditvijo, da lahko zaposlena mati vzpostavi do svojih otrok prav tako topel in varen odnos kot nezaposlena mati, je od leta 1992 do 2003 narasel za nekaj odstotkov. Menim, da relativno visok delež ljudi, ki se strinjajo s to trditvijo, pomeni, da je slovenska javnost tolerantna do zaposlovanja žensk in vpliva le-tega na materinstvo.

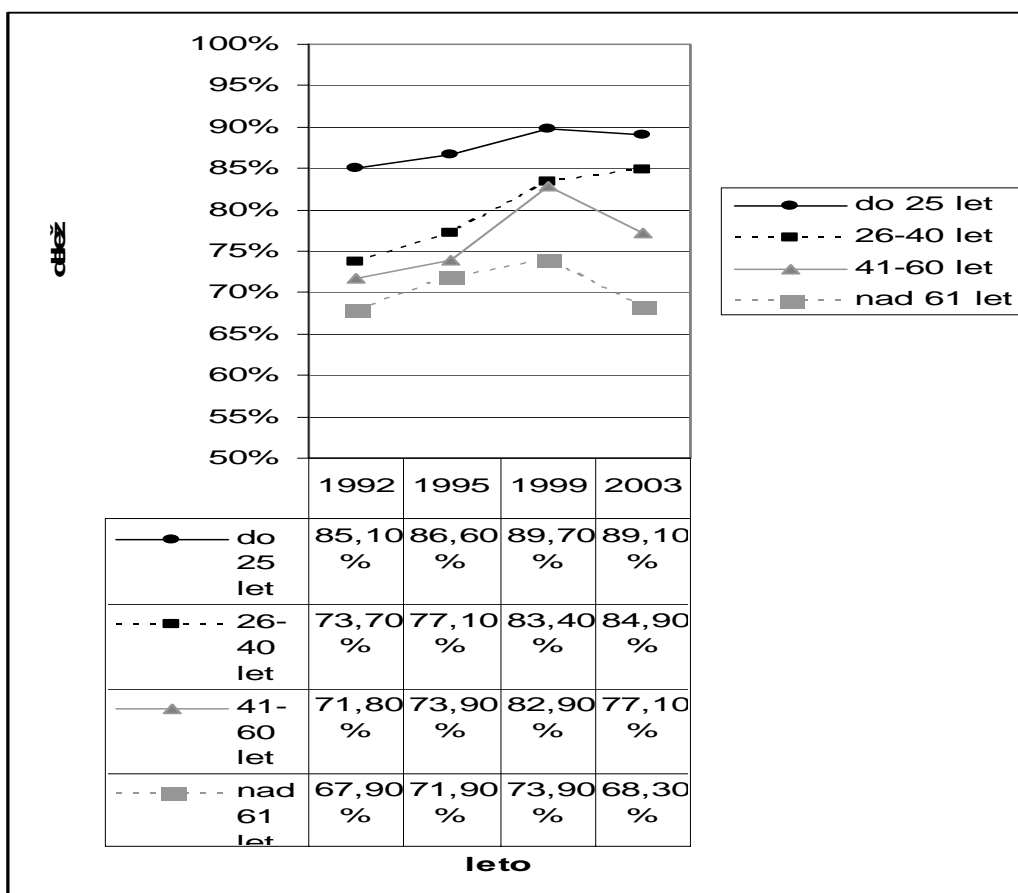
Problem, ki ga želim izpostaviti na tem mestu je ta, da se stališča moških in žensk do zaposlovanja mater, bistveno ne razlikujejo. Spol ne vpliva na stališča do zaposlovanja mater in vpliva zaposlenosti na odnos do otrok.

Prav tako sem ugotavljala povezanost med spremenljivko ZAPOSLEM in starostjo (STAR) (Slika 5.7.). Mlajši od 25 let so najbolj tolerantni do zaposlovanja mater in vpliva zaposlovanja na odnos do otrok, medtem ko so starejši od 61 let najmanj tolerantni.

Soglašanje s trditvijo narašča sorazmerno z večanjem izobraženosti. Leta 1995 je na primer s trditvijo (močno) soglašalo skoraj 90 % visoko in višje izobraženih, medtem ko je (močno) soglašalo s trditvijo le 64,2 % osnovnošolsko izobraženih.

S trditvijo »Zaposlena mati lahko vzpostavi do svojih otrok prav tako topel in varen odnos kot nezaposlena mati« v večji meri (močno) soglašajo samski kot pa poročeni. Prav tako je analiza podatkov pokazala razlikovanje v mnenjih vernih in nevernih. Neverni so bolj tolerantni do zaposlenih žensk kot verni.

SLIKA 5.7.: Trend spreminjanja soglašanja 4 starostnih razredov s trditvijo »Zaposlena mati lahko vzpostavi do svojih otrok prav tako topel in varen odnos kot nezaposlena mati« v 4 časovnih točkah (v odstotkih)

Vir: »Slovensko javno mnenje leta 1992, 1995, 1999, 2003. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij«

6. ZAKLJUČEK

Z analizo podatkov raziskave SJM od leta 1992 do 2003, ki se tičejo vrednotenja materinstva, sem prišla do zaključkov, da slovenska javnost vedno manj poudarja nujnost materinstva, oziroma ne postavlja več enačaja med materjo in žensko, zato na tem mestu zavračam uvodno hipotezo, da je v Sloveniji materinstvo osrednja praksa, ki oblikuje družino. V Sloveniji se je pojavil trend upadanja pomembnosti materinstva, ki je tipična posledica odmika od tradicionalnih vrednot. Pri vseh neodvisnih spremenljivkah in vseh razredih znotraj njih, je namreč moč opaziti ta trend (z izjemo starostnega razreda nad 61 let). Iz rezultatov lahko tudi sklepam, da se mnenja o materinstvu glede na spol ne razlikujejo, medtem ko spol vpliva na stališča do nujnosti očetovstva, saj moški v bistveno večji meri kot ženske enačijo biti moški z biti oče. Starost vpliva tako na stališča do očetovstva kot tudi na stališča do materinstva. Soglašanje z nujnostjo materinstva oz. očetovstva se večja sorazmerno z višanjem starosti in manjša z višanjem izobrazbe. Poročeni (v večji meri kot samski) in verni (v večji meri kot neverni) soglašajo z nujnostjo materinstva in očetovstva.

Na tem mestu zavračam uvodno hipotezo o poslanstvu moškega biti oče, saj delež tistih, ki menijo, da je očetovstvo nujno za moškega, ni tako visok, da bi zadostoval za potrditev te hipoteze. Na tem mestu ne gre zanemariti, za obstoj in reprodukcijo družbe nujne moške vloge, zaradi katere, je po mojem mnenju tolikšen delež moških (61 % in le 48 % žensk) menilo, da morajo biti očetje, če želijo, da je njihovo življenje izpolnjeno. Menim, da je ideja o poslanstvu moškega, da postane oče (oziroma bolje rečeno, poslanstvo moškega, da izpolni lastno moškost in s potomci ohrani korenine, tradicijo), prav tako trdno zasidrana v družbi kot ideja o materinstvu. (Ne)razlikovanja pri stališčih do materinstva in očetovstva, si razlagam s tem, da ima moški ukoreninjeno idejo o ekskluzivnosti in nenadomestljivosti materinstva, ženska pa ideje o očetovstvu ne dojema na enak način.

Glede na to, da je prišlo v Sloveniji v 90-ih letih 20. stoletja do velikega znižanja deleža tistih, ki menijo, da je materinstvo nujno za žensko, pa preseneča visok odstotek tistih, ki so tako na začetku 90-ih in prav tako leta 2003 menili, da je največja sreča v življenju opazovati rast otrok. Vrednotenje pomembnosti otrok ni odvisno od spola, starosti, izobrazbe, zakonskega stana, vernosti. V slovenskem javnem mnenju je očitno

ukoreninjena tudi ideja o poročenem paru, ki mora imeti otroka, da je njun zakon uspešen, saj v povprečju 95 % opredeljenih respondentov meni, da je otrok pogoj za uspešen zakon.

Prebivalci Slovenije izredno visoko vrednotijo pomembnost nuklearne družine. Delež tistih (še posebej žensk), ki menijo, da otrok potrebuje oba starša sicer tekom 90-ih let pada, a kljub temu lahko trdim, da so zaradi izredno nizke tolerance do drugih oblik družin, prebivalci Slovenije tradicionalno usmerjeni. Še posebej velja to za starejše od 40 let, osnovnošolsko in poklicno izobražene, verne, poročene in moške. Te kategorije ljudi so namreč spremembam stališč glede nuklearne družine najmanj naklonjene. Srečno odraščanje otroka se v Sloveniji še vedno povezuje s tradicionalnim stališčem nuklearne družine, torej z željo po prisotnosti obeh staršev.

Glede priznavanja ženskam pravice do splava, je najbolj očitna razlika med vernimi in nevernimi. Slednji v izjemno veliki meri (v povprečju več kot 90 %) podpirajo pravico ženske do splava. Prav tako po podobni meri odobravanja izstopajo respondenti, stari od 26 do 40 let, torej ravno tisti, ki so v rodni dobi. Opazen pa je trend upadanja odobravanja pravice do splava (ki je kljub temu visok) pri višje, visoko in srednje izobraženih.

Vrednost gospodinj se, sodeč po podatkih iz prejšnjega desetletja, ki se navezujejo na to tematiko, iz leta v leto niža. Menim, da je padec vrednosti gospodinje nasproti delavki, logična posledica razvoja v družbi in dviga zaposlenosti žensk, a kljub temu trdim, da gre pri tej trditvi in problematiki gospodinj, za dvorezen meč.

Ljudje, ki soglašajo z enakovrednim pomenom gospodinjskega dela v zasebni sferi in dela za plačilo v javni sferi družbe, so po mojem mnenju lahko tako konzervativni, kot tudi napredni. To se je izkazalo tudi pri tej trditvi, ki sem jo analizirala. Starejši od 61 let, osnovnošolsko izobraženi in verni, ki so ponavadi najbolj konzervativni, se v tem primeru pridružujejo stališčem sociologov, ki opozarjajo na to, da je gospodinjsko delo in plačano delo enakovredno, gospodinja pa premalo cenjena. Možno pa je, da so ljudje s soglašanjem s trditvijo pokazali tradicionalen pogled na žensko in željo po ohranitvi tega stanja.

Menim, da je trditev mogoče razumeti na dva načina, v smislu, da namiguje na izkoriščanje gospodinj, ki bi v primeru, če ne bi potrebovale skrbeti za gospodinjstvo,

imele možnost, da si s kariero oziroma zaposlitvijo, izpopolnijo življenje. Na eni strani gre torej za izpostavitve podrejenosti gospodinje, po drugi strani pa za premalo cenjeno gospodinjsko delo. Ravno zaradi tega bi bila trditev potrebna dvojne interpretacije. Trend upada soglašanja s trditvijo *»Za žensko je prav tako izpolnjujoče, če je gospodinja, kot če dela za plačilo«* tako lahko, po mojem mnenju, pomeni, da se tradicionalen enačaj med žensko in gospodinja krha in, da so za padec soglašanja krive ženske, kot tiste, ki se upirajo tradiciji, napredno misleči mlajši, višje in visoko izobraženi ter neverni. Trend upada soglašanja s trditvijo tako lahko interpretiramo tudi drugače in sicer s tem, da potrdimo domneve številnih raziskovalcev, ki opozarjajo na to, da gospodinjsko delo ni smatrano kot delo, oziroma če je, je manjvredno od ostalih del v javni sferi.

Menim, da je sprejemanje dejstva v slovenski javnosti, da je zaposlena ženska prav tako lahko dobra mati, visoko in se celo viša, kar pripisuje našemu prostoru netradicionalna vrednotenja zaposlovanja mater. Kljub temu bi opozorila na opazna razlikovanja vrednotnih orientacij pri vernih v primerjavi z nevernimi in med starostnimi razredi. Opozorila bi tudi na ugotovitev, da se ženska stališča ne razlikujejo od moških. Matere, in seveda tudi očetje, zaradi visoke stopnje zaposlenosti ne morejo biti popolnoma odgovorni za vzgojo otrok, kar se očitno še vedno pričakuje od ženske, matere, oziroma tudi ženske to pričakujejo od sebe, saj bi v nasprotnem primeru bil delež žensk, ki soglašajo s trditvijo, da je zaposlena ženska lahko dobra mati višji, kot delež moških, ki soglašajo z enako trditvijo. Na tem mestu želim izpostaviti idejo Oakleyeve (2000), ki je izhajala iz trditve, da zaposlene matere muči občutek krivde, ki je posledica ponotranjenja mita o materinstvu.

Starost matere ob prvem otrokovem rojstvu se je od leta 1990 do 2001 zvišala iz 26,5 let na 28,5 let, zato so me (poleg razlik med moškimi in ženskimi stališči) najbolj zanimali respondenti stari od 26 do 40 let. Ta razred v največji meri, v primerjavi z drugimi starostnimi razredi, odobrava pravico ženske do splava, pri opredeljevanju do drugih stališč pa ne izstopa. Med drugimi starostnimi razredi se je za najbolj konzervativno in tradicionalno usmerjenega izkazal razred nad 60 let, najbolj toleranten do sprememb znotraj družine pa je razred mlajših od 25 let.

Razlika v stališčih poročenih in samskih je pokazatelj tega, da znotraj družine oziroma izvenzakonske zveze, prevladujejo drugačni vzorci dojemanja pozicije žensk v družbi. Na tem mestu potrjujem uvodno hipotezo, da zakonski stan vpliva na vrednotenje položaja žensk v Sloveniji. Ljudje, ki živijo sami, v večji meri zagovarjajo zaposlovanje žensk, prav tako jim je manj tuja ideja o enostarševski družini. Enačaj med žensko in materjo postavlja le še ena tretjina ljudi, ki živijo sami, oziroma samskih ljudi. Zanimiva pa se mi zdi ugotovitev, da vrednotijo otroke, tako poročeni kot samski, približno enako in oboji izredno visoko. Razlog za tako visoko vrednotenje pomembnosti otrok, pripisujem univerzalnosti vrednote otrok ter padcu natalitete in s tem večjo vrednost otrok.

Poudariti želim tudi razlike med vernimi in nevernimi, ki so opazne najbolj pri odnosu do splava in pri strinjanju s stališčem, da je poslanstvo ženske biti mati. Razlaga tega fenomena seveda ni težavna, saj je jasno, da gre za pojav vpliva RKC, ki izhaja iz prepričanja, da je materinstvo bistvo ženske identitete in splav kaznivo dejanje.

V zaključku zavračam generalno hipotezo, ki sem jo postavila v uvodu, ki trdi, da se je slovenski prostor v zadnjem desetletju repatriarhaliziral. Patriarhalna stališča so sicer značilna za osnovnošolsko izobražene ljudi, ljudi starejše od 61 let in verne, saj se je izkazalo, da so ti razredi ljudi najmanj tolerantni do žensk, ki se odločijo, da ne bodo matere, ter do zaposlenih mater. Prav tako so najmanj tolerantni do moških, ki v manjši meri vrednotijo očetovstvo. Kot vsi ostali razredi, tudi osnovnošolsko izobraženi ljudje, ljude starejši od 61 let in verni, izredno visoko vrednotijo pomembnost otrok. Izstopajo pa glede stališč do nuklearne družine. V izredno veliki meri namreč vrednotijo prisotnost obeh staršev in v najmanjši meri odobravajo pravico žensk do splava. Gospodinjskemu delu pripisujejo večji pomen kot ostali razredi. Na tem mestu potrjujem tri uvodne hipoteze in sicer, da starost, izobrazba in vernost vplivajo na vrednotenje položaja žensk v Sloveniji.

Rezultati so pokazali, da se na splošno pojavljajo spremembe v vrednotnih orientacijah, ki so v prid zavrnitvi generalne hipoteze. V Sloveniji se je pojavil trend upadanja redukcije ženske na vlogo matere. Prav tako sem zavrnila uvodno hipotezo o poslanstvu moškega biti oče, saj delež tistih, ki menijo, da je očetovstvo nujno za moškega, ni tako visok, da bi zadostoval za potrditev te hipoteze. Srečno odraščanje otroka se v Sloveniji

sicer še vedno v visoki meri povezuje s tradicionalnim, patriarhalnim stališčem nuklearne družine, torej z željo po prisotnosti obeh staršev, a delež ljudi, ki menijo, da mora otrok odraščati z očetom in materjo, pada. Prebivalci Slovenije tudi v izjemno veliki meri (štiri petine ljudi) podpirajo pravico ženske do splava, torej priznavajo ženski pravico do reproduktivne izbire. Menim, da je sprejemanje dejstva v slovenski javnosti, da je zaposlena ženska prav tako lahko dobra mati, visoko in se celo viša, kar pripisuje našemu prostoru netradicionalna vrednotenja zaposlovanja mater.

Opozorila bi še na uvodno hipotezo, ki sem jo zavrnila in se glasi: stališča žensk do ženske problematike se bistveno razlikujejo od stališč moških (spol vpliva na vrednotenje položaja mater). Musek (2000: 136) govori o logiki nadomestnega vrednotenja in če bi držalo to pravilo, ki pomeni, da ljudje bolj cenimo tisto, za kar smo v življenju prikrajšani, bi morale biti razlike v stališčih med spoloma več kot očitne. Prav tako so raziskovalci na področju psihologije (Rosenkrantz, v Ule: 1992, 130) izpostavili dejstvo, da ženske bolj pogosto razvijejo negativno samopodobo kot moški, ker so tipično ženske lastnosti večkrat ocenjene z negativno konotacijo. Na tem mestu se mi zdi primerna povezava ženske z Pigmalion-efektom, ki pomeni da se žrtev diskriminacije pogosto začne obnašati v skladu s predsodki, saj predsodki delujejo kot neke vrste pričakovanje.

Položaj ženske se je v zadnjih desetletjih v izredno veliki meri izboljšal. Menim, da bi bil ta proces pridobitve pravic in enakosti med spoloma še veliko hitrejši, če bi ženske nastopale bolj samozavestno in če bi se v večji meri zavedale razširjenih možnosti avtonomnega delovanja. Razlike med spoloma v vrednotnih orientacijah bi morale biti bolj izražene, saj podobnost mišljenja med spoloma kaže na to, da v Sloveniji obstaja vrednotni sistem, ki je ukoreninjen in zato težje spremenljiv. Kljub temu, da nisem potrdila hipoteze o repatriarhalizaciji, vseeno trdim, da je sprememba v vrednotnih orientacijah potrebna, saj so določeni razredi izjemno tradicionalno usmerjeni in netolerantni do ženske problematike. Neenakost med spoloma presega področje starševstva in zakonske zveze, saj se navezuje prav tako na delo kot na politiko. Dejstvo je, da je kljub izenačenju izobrazbi med spoloma, žensko delo manj plačano, prav tako je izjemno malo žensk na politično pomembnih položajih. Ženske bi za svojo popolno enakopravnost potrebovale spremembo v zavesti, ki bi povečala možnost prenosa marsikatere ugodnosti iz papirja v vsakdanje življenje. Glede na to, da so po mojih ugotovitvah, ljudje mlajši od 25 let najbolj tolerantni do ženske problematike, bi kazalo

ravno ta razred še dodatno motivirati k temu, da bi ohranili in okrepili te vrednotne orientacije in jih izpostavili pri vzgoji lastnih otrok.

Literatura

1. Samostojne publikacije

- Aristoteles (1994): Nikomahova etika. Slovenska matica, Ljubljana.
- Boh, Katja in drugi (1989): Changing patterns of european family life: a comparative analysis of 14 european countries. Rouledge, London, New York.
- Drglin, Zalka (2003): Rojstna hiša: kulturna anatomija poroda, Delta, Ljubljana.
- Ferligoj, Anuška, Tanja Renner, Mirjana Ule (1990): Ženska, zasebno, politično ali »ne vem, sem neodločena«. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Inglehart, Ronald (1997): Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies. Princeton university press, Princeton, New Jersey.
- Jalušič, Vlasta (1992): Dokler se ne vmešajo ženske... ženske, revolucije in ostalo, Krt, Ljubljana.
- Jeram, Jasna ur. (2003): Zagovorništvo enakih možnosti žensk in moških v EU in Sloveniji. Vlada republike Slovenije, Urad za enake možnosti, Ljubljana.
- Jogan, Maca (1990): Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana.
- Jogan, Maca (2001): Seksizem v vsakdanjem življenju. Znanstvena knjižnica, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Kos, Matevž (2002): Nietzschejevo berilo: izbrani odlomki, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Kozinc, Nina (1996): Papež in drugi spol, Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana.
- Kozmik, Vera in Jasna Jeram ur.(1997): Položaj žensk v Sloveniji v devetdesetih: poročilo urada za žensko politiko za obdobje 1990 – 1995. Vlada republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana.
- Marx, Karl, Friedrich Engels (1951): Izbrana dela: v dveh zvezkih, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Musek, Janek (2000): Nova psihološka teorija vrednot. Inštitut za psihologijo osebnosti: Educy, Ljubljana.

- Nietzsche, Friedrich (1988): Onstran dobrega in zlega: Predugra k filozofiji prihodnosti. Slovenska matica, Ljubljana.
- Oakley, Ann (2000): Gospodinja, *cf., Ljubljana.
- Ranke-Heinemann, Uta (1992): Katoliška cerkev in spolnost, DZS, Ljubljana.
- Rener, Tanja (1987): Sociološki vidiki procesa politične emancipacije žensk.: Magistrska naloga, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Sieder, Reinhart (1998): Socialna zgodovina družine. Studia humanitatis, Ljubljana.
- Simmel, Georg (1985): Schriften zur Philosophie und Sociology der Geschlechter. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Toš, Niko ur. (1997): Vrednote v prehodu I.: Slovensko javno mnenje 1968 – 1990, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana.
- Toš, Niko ur. (1999): Vrednote v prehodu II.: Slovensko javno mnenje 1990 – 1998, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana.
- Toš, Niko, Peter PH. Mohler, Brina Malnar (ur.) (1999): Modern society and values: a comparative analysis based on ISSP project. Faculty of Social Sciences, Ljubljana.
- Švab, Alenka (2001): Družina: Od modernosti k postmodernosti, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Ule, Mirjana (1992): Socialna psihologija, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Zavrl, Nataša (1999): Očetovanje in otroštvo. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Zupančič, Karel (1999): Družinsko pravo. Uradni list republike Slovenije, Ljubljana.

2. Članki v revijah oziroma zbornikih

- Boh, Katja (1986): »Ženska in preobrazba družine v industrijskih družbah«. V: Maca Jogan (ur.): Ženske in diskriminacija. Delavska enotnost, Ljubljana, 130 – 137.

- Brglez Pagon, Neda (1990): »Družbena gibanja in ženske v zgodovini«. Ženske – politika – družina. Časopis za kritiko znanosti,135-136, str. 77- 91.
- Černič pagon, Majda (1990): » Koncept družine pri Rousseauju in Kantu«. Ženske – politika – družina. Časopis za kritiko znanosti,135-136, str. 66 – 73.
- Jeram, Jasna, Tanja Salecl (1999): »Tuja zakonodaja o enakih možnostih in primerjava s Slovenijo« V: Vera Kozmik (ur.): Zakoni o enakih možnostih: primerjalna analiza. Vlada republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana, str.8-21
- Jogan, Maca (1986): »Ženske na poti od delne družinske do celostne družinske uveljavitve«. V: Maca Jogan (ur.): Ženske in diskriminacija. Delavska enotnost, Ljubljana., str. 9 – 59.
- Jogan, Maca (1994): »Androcentrizem v začetku 90-ih let na Slovenskem«. V: Niko -Toš (ur.) : Slovenski izzivi II: rezultati raziskav javnega mnenja 1992 – 1993. Fakulteta za družbene vede – IDV, Ljubljana, str. 259- 272.
- Kozmik, Vera (1998): »Pravica do spolnosti« V: Vera Kozmik (ur.): Reprodiktivna izbira. Vlada republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana, str.6-7.
- Kveder Obersnel, Dunja (1998): »Uveljavljanje reproduktivnih pravic v Sloveniji skozi kazalce reproduktivnega zdravja« V: Vera Kozmik (ur.): Reprodiktivna izbira. Vlada republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana, str.8-15.
- Lauglo, Marilyn, Sigrun Mogedal (1998): »Reproduktivna izbira« V: Vera Kozmik (ur.): Reprodiktivna izbira. Vlada republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana, str.16-33.
- Renner, Tanja (1993): »Politika materinjenja ali Father Knows Best: for Him the Play, for Her the Rest.« Očetov delež, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana, XXI, 162 – 163, str. 15-21.
- Simsič, Dunja (1986): »Izobraževanje in poklicno usmerjanje žensk«. V: Delavka v združenem delu, Delavska enotnost, Ljubljana, 34-49.

3. Ostali viri

a. Časopisni članki

- Žolnir, Nevenka (2003): »Plovba med dvema materinskima likoma«. Delo, 11.10.:20-23.
- Zupančič, Karel (1984): »Enakopravnost ženske z moškim in družinsko pravo«. Pravna praksa, 8.3.:1.

b. Internet

- <http://www.uem-rs.si/slo/statistika/index.html> (16.08.2004)

c. Slovar

- SSKJ (2000), SAZU. Ljubljana, Mladinska knjiga.

PRILOGA A: Rekodiranje uporabljenih spremenljivk

Prikaz uporabljenih spremenljivk, ki so razporejene ter rekodirane po tematskih sklopih in letnicah uporabe v raziskavi SJM

NEODVISNE SPREMENLJIVKE

SPOL

SJM92/1 (301), SJM93/2 (501), SJM95/2 (v214), SJM99/3 (v291), SJM03/2 (v401).

1- moški

2- ženska

STAROST

SJM92/1(302)

Katerega leta ste rojeni?

1- 15 - 25

2- 26 - 30

3- 31 - 40

4- 41 - 50

5- 51 - 60

6- 61 in več

recode:

1 (1) = do 25 let

2 (2, 3) = 26 - 40 let

3 (4, 5) = 41 - 60 let

4(6) = nad 61 let

SJM93/2 (502), 95/2 (v215), SJM99/3 (D2), SJM03/2 (v402).

Kdaj ste bili rojeni? Prosim, povejte samo mesec in leto rojstva.

Compute in recode:

1 (1) = do 25 let

2 (2, 3) = 26 - 40 let

3 (4, 5) = 41 - 60 let

4 (6) = nad 61 let

IZOBRAZBA

SJM92/1(v3.3)

Koliko ste bili stari, ko ste končali svoje izobraževanje, bodisi v šoli ali pa na drugi instituciji za višje izobraževanje?

Recode:

Do 15 let = OŠ

16 - 20 let = srednja

nad 21 let = višja

SJM93/2 (507):

Navedite zadnjo šolo, ki ste jo končali, redno ali izredno:

1- nedokončana OŠ

2- dokončana OŠ

3- nedokončana strokovna ali srednja šola

4- dokončana 2 ali 3- letna strokovna šola

5- dokončana 4- letna srednja šola

6- nedokončana višja ali visoka šola

7- dokončana 2- letna višja šola

8- dokončana visoka šola, fakulteta, akademija

recode:

1 (1, 2) = OŠ

2 (3, 4) = poklicna

3 (5, 6) = srednja

4 (7, 8) = višja

SJM95/2 (v217)

Katero najvišjo stopnjo izobrazbe ste si pridobili?

1- brez formalne izobrazbe

2- nedokončana OŠ

3- končana OŠ

4- nedokončana strokovna ali srednja šola: tehnični, strokovni tip šole

5- končana 4- letna srednja šola: tehnični, strokovni tip šole

6- nedokončana srednja šola, splošni tip šole (gimnazija)

7- končana srednja šola, splošni tip šole (gimnazija)

8- nekaj univerzitetne izobrazbe, brez diplome ali dokončana višja šola

9- univerzitetna izobrazba, z diplomo

0- ne vem, ni odgovora

recode:

1 (1, 2, 3) = OŠ

2 (4, 5) = poklicna

3 (6, 7) = srednja

4 (8, 9) = višja

9 (0) = manjkajoča vrednost

SJM 99/3 (v304), 03/2 (v405):

Navedite zadnjo šolo, ki ste jo končali, redno ali izredno:

1- nedokončana OŠ

2- dokončana OŠ

3- nedokončana strokovna ali srednja šola

4- dokončana 2 ali 3- letna strokovna šola

5- dokončana 4- letna srednja šola

6- nedokončana višja ali visoka šola

7- dokončana 2- letna višja šola

8- dokončana visoka šola, fakulteta, akademija

9- b.o.

recode:

1 (1, 2) = OŠ

2 (3, 4) = poklicna

3 (5, 6) = srednja

4 (7, 8) = višja

9 (9) = manjkajoča vrednost

ZAKONSKI STAN

SJM92/1 (143), 95/2 (v89)

Ali ste sedaj...

1- poročeni

2- živite, kot da ste poročeni

3- ločeni

4- živite narazen

5- vdovec, vdova

6- samski

recode:

1 (1, 2) = poročen, izvenzakon

2 (3, 4, 5, 6) = sam

SJM93/2 (522)

Kakšen je vaš zakonski stan?

1- poročen/a

2- izvenzakonska skupnost

- 3- vdovec/a
- 4- razvezan/a
- 5- samski/a, nikoli nisem bil/a poročen/a

recode:

1 (1, 2) = poročen, izvenzakon

2 (3, 4, 5) = sam

SJM99/3 (v296)

Kakšen je vaš zakonski stan?

- 1- poročen
- 2- vdovec, vdova
- 3- razvezan
- 4- poročen, a živi ločeno
- 5- samski, nikoli poročen

recode:

1 (1) = poročen, izvenzakon

2 (2, 3, 4, 5) = sam

SJM03/2 (v417)

Kakšen je vaš zakonski stan?

- 1- poročen/a,
- 2- vdovec/a
- 3- razvezan /a
- 4- samski/a, nikoli nisem bil/a poročen/a

recode:

1 (1) = poročen, izvenzakon

2 (2, 3, 4) = sam

VERNOST

SJM92/1(133), 95/2 (v182), 99/3 (v110)

Ne glede na to, ali hodite v cerkev ali ne, ali bi zase rekli, da ste...

- 1- verni
- 2- neverni
- 3- prepričan ateist
- 9- ne vem

recode:

1 (1)= verni

2(2,3)= neverni

9(9)= manjkajoča vrednost

SJM93/2 (529), 03/2 (v429):

Ali bi nam zaupali , če ste verni (religiozni) ali ne?

- 1- sem veren
- 2- ne morem reči, ali sem veren ali ne
- 3- nisem veren
- 8- ne vem/ ne morem odgovoriti
- 9- brez odgovora
- 1 (1)= veren
- 2(3)= neveren
- 9(2, 8, 9)= manjkajoča vrednost

ODVISNE SPREMENLJIVKE

- SPLAV

SJM69 (v1004)

Kaj mislite o splavu (abortusu?)

- 1- sem v vsakem primeru popolnoma proti splavu, čeprav bi se ta zgodil iz zdravstvenih razlogov in za ohranitev življenja matere
- 2- sem izjemoma za splav, kadar to zahtevajo izjemno važni zdravstveni razlogi
- 3- sem za splav iz zdravstvenih ali socialnih razlogov (mladoletnost matere, slab materialni položaj staršev, že preveliko število otrok ipd.)
- 4- sem za splav, gledam nanj kot na normalno sredstvo za uravnavanje rojstev
- 5- ne želim odgovoriti
- 6- ne vem, se ne morem odločiti
- 7- b. o.

Recode:

- 1 (1) = proti
- 2 (2,3) = izjemoma za
- 3 (4) = za
- 9 (5, 6, 7) = manjkajoča vrednost

SJM75/76 (4.13)

Kaj menite o uporabi splava?

- 1- nimam mnenja o tem, nisem niti za niti proti, ne vem, ne poznam dovolj
- 2- sem proti vsakemu vmešavanju v naravni proces rojevanja otrok, ker to je greh
- 3- sem za uporabo kontracepcijskih sredstev, vendar samo v primeru, če je z nosečnostjo in porodom resno ogroženo ženino zdravje
- 4- ker neškodljivost kontracepcijskih sredstev še ni dokazana, sem za uravnavanje rojstev s splavom
- 5- splav in kontracepcija sta enako primerna za uravnavanje rojstev

6- za zdravje je najboljšje, če ljudje pri uravnavanju rojstev uporabljajo kontracepcijska sredstva, splav pa samo v primerih, če kljub zaščiti pride do zanositve

7- ljudje naj si pri spolnih odnosih ne delajo skrbi: ženska si lahko pomaga s splavom, čeprav to za zdravje ni najboljšje

8- drugi razlogi za splav

9- drugi razlogi proti splavu

0- b.o.

recode:

1 (2, 9) = proti splavu

2 (3, 6) = izjemoma za splav

3 (4, 5, 7, 8) = za splav

9 (0, 1) = manjkajoča vrednost

SJM93/2, SJM03/2

Ali soglašate ali ne soglašate...

močno soglašam soglašam niti, niti ne soglašam močno ne soglašam ne vem

1 2 3 4 5 8

- Noseča ženska mora imeti pravico do zakonite prekinitve nosečnosti s splavom ne glede na razlog, če se odloči, da ne bo imela otroka.

recode:

1 (1, 2) = soglašam

2 (4, 5) = ne soglašam

9 (3, 8) = manjkajoča vrednost

- OTROK

SJM92/1 (v1.48L), SJM99/3 (v144)

Tukaj je seznam stvari, za katere nekateri ljudje sodijo, da so potrebne za uspešen zakon. Prosimo vas, da nam za vsako od njih poveste, ali je po vaši oceni zelo pomembna, precej pomembna, ali ni kaj dosti pomembna za uspešen zakon.

Zelo pomembna Precej pomembna Ni kaj dosti pomembna b.o.

1 2 3 8

- otroci

recode:

1 (1,2) = pomembna

2 (3)= ni pomembna

9 (8)= manjkajoča vrednost

- OTROCI

SJM93/2 (1.06a), 2003(1.05a)

Ali soglašate ali ne soglašate...

močno soglašam soglašam niti, niti ne soglašam močno ne soglašam ne vem

1 2 3 4 5 8

- Gledati otroke, kako rastejo, je največja sreča v življenju.

Recode:

1 (1, 2) = soglašam

2 (4, 5) = ne soglašam

9 (3, 8) = manjkajoča vrednost

- OCEMATI

SJM92/1(v1.52), SJM95/2 (v92), SJM99/3 (v148)

Če nekdo reče, da otrok potrebuje dom tako z očetom kot z materjo, da bo srečno odrasel, ali vi s tem soglašate, ali ne soglašate?

1- soglašam

2- ne soglašam

9- ne vem (manjkajoča vrednost)

- MATI

SJM 92/1(v153) , 95/2(v93), 99/3 (v149)

Ali mislite, da mora ženska za izpolnitev svojega življenja imeti otroke, ali pa to ni nujno?

1- potrebuje otroke

2- ni nujno

9- ne vem (manjkajoča vrednost)

- OCE

SJM 99/3(v152)

Kaj mislite o naslednjih trditvah? Ali z njimi soglašate ali ne soglašate?

Močno soglašam Soglašam Niti niti Ne soglašam Sploh ne soglašam

1 2 3 4 5

Moški mora imeti otroke,

če naj bo njegovo življenje izpolnjeno

recode:

1 (1,2) = soglašam

2(4,5) = ne soglašam

9 (3, 9) = manjkajoče vrednosti